

SZAKDOLGOZAT

Kálvini egyházszervezet modelljének hatása a modern polgári demokrácia kialakulására

Írta: **Csevár Nóra**, V. évfolyam

Nappali Tagozat

FACGS5

Konzulens: **Dr. Antalóczy Péter**, dékán

Tanszékvezető docens

Jogtörténeti, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék

Külső konzulens: **Dr. Birkás Antal**

Egyetemi oktató, miniszteri főtanácsadó

Emberi Erőforrások Minisztériuma

2014.

Tartalomjegyzék

Előszó	3
2. Kálvin János élete és munkássága	5
3. Kálvin és a jog	11
3.1. Törvény, norma és a református etika	11
3.2. Törvény és evangélium	13
3.3. Államforma és kormányzás	14
3.3.1. Kálvin elve a polgári kormányzásról az Institutio alapján	15
3.3.2. Kálvin a polgári kormányzásról a Rómabeliekhez írt levelek alapján	17
3.3.3. Kálvinizmus a polgári kormányzatról	18
3.3.3.1. Kálvin korrupció ellen formált elképzeléseinek kihatása a későbbi korrupció ellenes harcokra	19
3.4. A kálvinizmus és a politika	20
3.5. A kálvinizmus és hatása	24
3.6. Melancton és Kálvin	26
3.7. A hierarchikus egyházalkotmány	27
3.8. <i>Institutio</i> – A keresztény vallás rendszere	28
4. Kálvin hatása	32
4.1. Kálvin és a protestantizmus hatása az alkotmányeszmé megvalósulásához	33
4.2. A kálvinizmus közvetett hatása nyugat- európai államokban	37
5. Kálvini hagyomány továbbélése	40
5.1. Franciaország	40
5.2. Svájc	43
5.3. Németalföld	49
5.4. Németország	52
5.5. Anglia	54
5.6. Skócia	57
5.7. Magyarország	58
Zárszó	63
Irodalomjegyzék	66
Internetes jegyzék	68
Mellékletek	69
1. számú Melléklet	69
2. számú Melléklet	72
3. számú Melléklet	73

Előszó

A reformációnak köszönhetően a XV. század végén, a XVI. század elején megjelentek az első olyan politikai művek, melyek a teológiától különálltak. A politikai ideológiák küzdelme még hosszú időn át a különböző egyházi tanítások egymással folytatott harcában fejeződik ki. Ez meg is magyarázza, hogy az első polgári forradalmak is a reformáció során már kialakult vallásban, a kálvinizmusban találták meg a maguk teológiáját. A reformáció politikai ideológiáját *Luther* alapozta meg, az egyház és az állam elválasztásának tanával.

A reformáció másodgenerációs nagy alakját, Kálvint, a kálvini jogot és annak hatását nem csak az általános alapelvek, illetve azok érvényesülésének szintjén vizsgáltam, hanem azt is elemeztem, hogy ténylegesen közvetlenül és közvetve hogyan hatott a nyugat-európai országokra. Azt kutattam továbbá, hogy Kálvin által megalkotott egyházi fegyelem, jogi gondolkodásmód miként tudott megvalósulni és fenn maradni az általam vizsgált országokban. Kálvin és követőinek köszönhetően, később a kálvinizmus segítségével, miként változott meg az államok szervezete, az államnak az egyházhoz fűződő viszonyrendszere és a politikai álláspontok. Utóbbi milyen mozgalmakat, forradalmakat indított el és hogyan rendezte át a politikai berendezkedést, az akkori jogrendszereket, az egyházi jogot és az alkotmányjogot.

Tanulmányom két nagy részből tevődik össze, az első részben ismertetem, Kálvin János életútját és a témához kapcsolódó kiemelkedő jelentőségű tanait, amelyeket a legjobban egybefoglaló, fő műve által az *Institutio Religionis Christianae*-ből (Továbbiakban: *Institutio*) lehet összegezni. Erre tekintettel ismertetem az *Institutio* kialakulásának történetét, szerkezetét, tartalmát és az üzenetét. Bemutatom mind a római levél magyarázatában, mind az *Institutio*-ban található jogi és politikai gondolkodásmódot, eszmerendszert és átfogó rendszertant.

A második részben az egyes nyugat-európai országokban érvényesülő közvetlen és közvetett hatásokat vizsgáltam. A közvetlen hatás alatt értendő Kálvin által (még életében) formált és vezetett reformáció, amivel személyesen befolyásolta az adott ország politikai és vallási rendszerét, állam és egyház viszonyát. A közvetetten hatáson értendő az, hogy Kálvin barátai, tanítványai révén, illetve a kálvinizmus által, miként tudott az eszmerendszer egy adott országban örökérvényűen fenn maradni.

Kálvin a lutheri tant továbbfejlesztését, az államhatalom konkrét szervezeti formáira, illetve a hatásköri megosztások összes szervezeti konzekvenciáira is levonta. Ezek hatottak ki a

politikai eszmerendszerre, a politikai és jogi intézmények fejlődésére vagy annak kialakulására.¹

A polgári forradalmak időszakáig, a zsarnokság elleni küzdelem mindig aktuális probléma volt. Minden kálvinista filozófiai elméletben, politikai műben és irodalomban megtalálható a kálvini ellenállási jog különféle értelmezése. A zsarnoksággal szembeni felkelést közvetlen hatásként emlegetik, amely nem csupán egy állam berendezkedését, hanem szinte egész Nyugat-Európa államainak berendezkedését átformálta.

Szücs Ferenc, elemzéseinek középpontjában a kálvini teológia áll. *„Kálvin hatása a nyugati gondolkodásra”*² című tanulmányában két hatást említ meg: közvetett és a közvetlent. Szerinte a közvetett hatás a legfontosabb, amely legfőként a nyugat-európai polgári demokráciák kialakulásában hatalmas szerepet játszott. Jól működő polgári demokrácia ott létezik, ahol a kálvinista felfogást követték.

¹ Forrás: Kovács István: Magyar Alkotmányjog I., JATE Kiadó, Szeged, 1990.

² Forrás: A KDNP PM Tanulmányi Füzetek III.

2. Kálvin János élete és munkássága³

Baja Mihály: Ki volt Kálvin János? (vers részlet)

„Ki volt Kálvin János? / Hogy ki volt tenéked, / Kálvinista népem, / Te tudom, megérted.”⁴

Kálvin János, a keresztyén tudós és jogász 1509. július 10-én született Franciaországban. A világra, a való életre nyitott gondolkodó volt, ez tette sajátossá teológiáját és gondolkodását, amely több mint öt évszázada fenn tudott maradni és meg tudott szilárdulni Nyugat-Európában.

1528-1531 közt járt jogi egyetemre.⁵ Jogi tudásanyagát pedig legfőképpen a genfi Polgári Törvénykönyv kidolgozásában bontakoztatta ki. Diplomájának megszerzését követően így vélekedett: *„Így történt, hogy elszólítva a filozófiai tanulmányoktól, a jogtudomány felé fordultam, melyben mintegy az atyai akaratnak engedelmeskedve igyekeztem hűséggel helytállni. Isten mégis gondviselésének titokzatos zablájával végül más útra vezérelt. És azonnal, amikor a pápaság babonáival már makacsabban beleragadtam, mintsem hogy ily mély mocsárból egykönnyen kimenekedhettem volna, lelkemet, amely életkora miatt már felettébb megkeményedett, Isten egy hirtelen megtéréssel az engedelmességre kényszerítette. Így azután mintegy az igaz kegyesség íztől átítatva olyannyira elfogott az előrehaladás vágya, hogy hátralévő tanulmányaimat, bár nem vettem el teljesen, mégis közönyösebben folytattam. Még egy év sem telt bele, és a tisztább tanítás iránti vágyakozás miatt annak máris novíciusává és buzgó tanulójjá lettem.”*⁶

1532-ben adta ki első munkáját, *Seneca: De clementia* c. művéhez írott kommentárját, amelynek kiadását ekkor még saját maga finanszírozta. Első műve, amelyet humanista szellemiségben írt.

³ Dr. Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformátori és egyházszerzői munkássága, 1059-1564, Kálvin Kiadó, Budapest, 2009. Kálvin János életútja – dátumok alapján lett felvázolva az önéletrajza

⁴ uo. 175.o.

⁵ uo. 213.o.

⁶ Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003, 25.o. (Eredeti nyelven: *„Ita factum est, ut revocatus a philosophiae studio, ad leges discendas traherem, quibus tametsi ut patris voluntati obsequerem fidelem operam impendere conatus sum, Deus tamen arcano providentiae suae fraeno cursum meum alio tandem reflexit. Ac primo quidem, quum superstitionibus papatus magis pertinaciter addictus essem, quam ut facile esset e tam profundo luto me extrahi, animum meum, qui pro aetate nimis abduruerat, subita conversione ad dicilitatem subegit. Itaque aliquo verae pietatis gustu imbutus tanto proficiendi studio exarsi, ut reliqua studia, quumvis non abiicerem, frigidius tamen sectarer. Necdum elapsus erat annus quum omnis purioris doctrinae cupidi ad me novitium adhuc et tironem discendi causa ventitabant.”*)

1534-ben Kálvin reformációhoz való kötődése miatt kénytelen volt Franciaországból elmenekülni.

1535-ben Bázelen talált ideiglenesen menedéket.

1536-ban menekültként átutazóban volt Genfben, amikor is Farel maradásra bírta. (Első genfi tartózkodása).

Az *Institutio*, fő műve megjelent első kiadásban, ezzel egyidőben Bázelen pedig nyomtatásban is. E a mű a keresztény vallás rendszerét alakította ki, amely a protestáns teológia egyik legjobb könyve. Tömör hitvallás és apológia⁷ az igaz keresztyén hit mellett.⁸

A francia Ferenc királynak is elküldött egy példányt a protestáns tanok igazolásaképp, s levelében „*hatalmasnak és dicsőségesnek, sőt a legkeresztényibb*” királynak nevezte.

1537-ben Genfben teológia tanár és prédikátor lett.

Ekkor kidolgozta a 21 Cikkelyből álló hitvallást, amelyre minden genfi polgárnak fel kellett esküdnie, amennyiben nem tette meg, el kellett hagyniuk a várost.

Barátságot kötött Melanchtonnal.⁹ (Ebben az évben átdolgozta, s kibővítette az *Institutio*-t is).

1538-ban Genfben a februári választásokon az ellenpárt került ki győztesen, Kálvin barátait felfüggesztették a Tanácsból, ami ellen Farelrel együtt tiltakozást nyújtottak be. Ennek okán írt levelet Bullingernek a genfi helyzetről: „*Nem is lesz nekünk tartós egyházunk, ha áll vissza a maga teljességében amaz ősi, vagyis apostoli rend, mely közöttünk sok tekintetben kívánatos.*”¹⁰

Kálvin újabb hitújító javaslatait miután a polgárok ellenállását követően a genfi városvezetés is elvetette, száműzték Genfből és Strasbourgba ment, Bucer Martin meghívásának eleget téve.

1539-ben második kiadásában megjelent az *Institutio* és a *Római levél kommentárja* is.

1541-ben Strasbourgban házasságot kötött az özvegy *Idelette de Bure*-el.

Az *Institutio* francia nyelven jelent meg.

⁷ A vallás igazságait védő írás

⁸ György Antal: Kálvin mindenkinek, nem publikált tanulmány

⁹ Melanchthon Philipp: (1497-1560) német evangélikus teológus.

¹⁰ Magyar Tudomány 2010/2. Buzogány Dezső: Kálvin állam és társadalomszemlélete

Novemberében létre hozta az egyén elgondolásán alapuló egyházi rendet. Az egyházi közösség szervezeti rendjét kialakította, melyet az *Ordonnances Ecclésiastiques* című művébe foglalt össze.¹¹

Ugyanekkor lett Genf első lelkésze is egyben. (Második genfi működése).

1542-ben Idelette de Bure-től fia megszületett, aki nem sokkal később el is hunyt.

1543-ban Genfben a Tanács és a Népgyűlés által elfogadták a Kálvin által kidolgozott Polgári Törvénykönyvet és az új polgári eljárást.

1549-ben megözvegyült és a fogadott két gyermek nevelése reá maradt, így egy időre ki is szorult a közéletből.

1549-ben kiadták a Zürichi Egyezményt, amelyben Kálvin és Bullinger egységesítik a berni és zürichi úrvacsora jelentését és tartalmát.

1555-ben Genfben a magisztrátus is elfogadta a Kálvin által kidolgozott Polgári Törvénykönyvet, amelyben különösképpen szabályozta az állam és egyház kapcsolatát is.

1559-ben Kálvin életét meghatározó események:

Első követőit elküldte Franciaországba.

Genfi Teológiai Akadémiát megalapította, amelynek Theodore Béza-t (1519-1605) tette meg rektorának, aki a genfi egyház vezetésében később utóda is lett egyben.¹²

A genfi Biblia megjelent latin fordításban.

Kálvin genfi állampolgárságot kapott, több évtizedes lekipásztori és reformátori munkássága alapján.

Az *Institutio* (utolsó változata) végleges formája, - amelyet száműzetése alatt írt meg-megjelent. A mű többszöri átdolgozásának és megjelentetésnek okát a legteljesebb végleges formájához fűzött szavaiból tudhatjuk meg, mely szerint:¹³

¹¹ Karl Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve, Osiris kézikönyvek, Budapest, 2001. 324.o.

¹² Theodore Béza a magyar reformátusság számára francia nyelvű genfi reformátor, helvét hitvallású teológus, aki személyesen is ismerte Kálvint, a genfi lelkészségben utóda lett. Béza írta meg Kálvinról az első önéletrajzi összefoglalást. (In: Dr. Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformátori és egyházszerzői munkássága, 1059-1564, Kálvin Kiadó, Budapest, 2009.)

¹³ Dr. Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformátori és egyházszerzői munkássága, 1059-1564, Kálvin Kiadó, Budapest, 2009. 130.o.

„...bízom abban, hogy oly könyvet adok, amely közös megegyezések jónak fog találni. Hogy mily buzgalommal iparkodtam művemet Isten egyháza hasznára elkészíteni, annak nyilvánvaló bizonyosságául hadd említsem fel, hogy a múlt télen, mikor azt gondoltam, hogy a negyed napos láz halálokat jelenti, mennél jobban kínozott betegségem, annál kevésbé kíméltem magamat, hogy olyan művet hagyhassak magam után, mely a kegyes lelkek oly jóindulatú várakozásának némileg megfelelt. Szerettem volna gyorsabban bevégezni munkámat, de elég gyorsan van ez így is, ha elég jó. Azt pedig, hogy alkalmas időben bocsátottam útjára, akkor hiszem, ha tapasztalom, hogy Isten egyházának bővebb gyümölcsöt hoz, mint azelőtt. Ez rám nézve egyedül döntő... Munkám végzésében volt továbbá célom, hogy a szent vallástudomány jelöltjeit az isteni ige olvasására úgy készítsem és megtanítsam, hogy az rájuk nézve könnyen hozzáférhető legyen, s minden fönnakadás nélkül haladhassanak abban. Mert azt hiszem, hogy a vallás teljes egészét felölelem itt, minden részeivel egyetemben, s oly sorrendben adom elő, hogyha valaki jól megtanulja, nem lesz nehéz számára annak megállapítása, hogy mit kell keresnie a Szentírásban, s annak tartalmát mily célra kell fordítani. Tehát mintegy megegyengetvén az utat, ha ezután a Szentíráshoz magyarázatokat adok ki, mivel nem lesz szükségem arra, hogy a hitcikk felől hosszú előadást tartsak, s a bizonyító helyekre is kitérjek, mindig röviden végzek azokkal. Így a kegyes olvasó nagy nehézségektől s unalomtól menekül meg, amennyiben a könyv ismeretével, mintegy szükséges eszközzel fölszerelve fog e munkához.

De mivel ilyen eljárásom indítóoka számos magyarázatomban, mintegy tükörben, nyilvánvalóan kitűnik, inkább azt akarom, hogy maga a dolog mutasson rá eljárásomra, mintsem azt szavakkal hirdetgessem. Élj boldogul, kegyes Olvasó, s ha munkámnak valami gyümölcsét veszed, segíts viszont rajtam könyörgéssel a mi Atyánknál, Istenünknel.

Genf, 1559. év augusztus hó 1n napján.”¹⁴

1561-ben Kálvin által formált és kialakított utolsó egyházi fegyelmet (*Ordonnances Ecclesiastiques*) bevezették.

1562-ben megalkotta a genfi Zsoltároskönyvet (közismert néven Hugonotta Zsoltárkönyvnek is hívják).

1564. április 25-én kicsiny vagyonát felosztotta testvére közt. Chenelat Péter genfi jegyző foglalta írásba Kálvin János érvényes végrendeletét.¹⁵

¹⁴ Forrás: Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere, 1559.

¹⁵ 1. sz melléklet., Forrás: http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID_cikk=58 (2009.10.16., 15:06)

1564. április 28-án Kálvin utolsó előadása a genfi Akadémián, ahol a következő búcsúbeszédet mondta el: „...Amikor először jöttem ebbe az egyházba, úgy szólván semmi sem volt belőle. Prédikáltak ugyan, de ez volt minden. Összeszedték a bálványokat és elégették őket, de nem voltreformációs semmiféle formában. Teljes volt a zűrzavar. Itt volt ugyan a derék Guillaume mester (Farel), és később a vak Coraud, aki Bázelen vesztette el szeme világát. Antoine Saunier mester is itt volt, meg az ékesen szóló Froment, aki levette kötényt és úgy ment föl a szónékre, majd visszatért boltjába pletykálkodni, így tartva a kettős szentbeszédet.

Csodálatos küzdelmek közepette életem itt. Előfordult, hogy megcsúfolásomra este ötven-hatvan puskalövést adtak le házam előtt. Gondoljátok el, mennyire elképeszthetett ez egy olyan bátortalan, könyvekbe temetkező embert, mint amilyen – megvallom – mindig is voltam, és most is vagyok. Nem sokkal ezután száműzték e városból, amikor is Strasbourgba mentem, ahonnan egy idő múlva visszahívtak, de tisztelt ellátása nem kevesebb gyötrellemmel járt, mint annak előtte. Fogd meg, fogd meg kiáltással uszították rám a kutyákat, s azok ruhámat és lábamat marcangolták. Egyszer elmentem a Kétszázak Tanácsába, amikor egymásra támadtak, visszatartván másokat, akik ugyanoda igyekeztek, de akik nem akartak harcba bocsátkozni. Amikor beléptem ezt mondták nekem: [Uram távozzék, önnek nincs elszámolni valója]. Én így feleltem: [Nem megyek el, rajta gonoszok, öljetek meg, a vérem fog szólni ellenetek, és még e padok is vádolni fognak benneteket]. Ily küzdelmekben vettem részt, s Tirátok talán még súlyosabbak várnak. Mert gonosz és hitvány nép között éltek, noha akadnak közöttük derék emberek, maga a nép gonosz és elvetemült, és lesz gondotok vele, amikor az Úr már engem elszólított. Mert bár én semmi és senki vagyok, mégis tudom, hogy megakadályoztam háromezer zavargást is, amely Genfben kitört volna. Legyetek tehát bátrak és erősek, mert az Isten fölhasználja és fönntartja ezt az egyházat, és mondom néktek, hogy Isten megőrzi.

Sok gyarlóságomat kellett elhordoznotok, s amit csináltam, mit sem ér.

A gonoszok kapnak majd e szavakon, de még egyszer kijelentem, hogy amit csináltam, mit sem ér, s én egy nyomorult teremtmény vagyok. Csak azt mondhatom, hogy mindig a jót akartam, hogy mindig szenvedtem fogyatékozságaim miatt, és az istenféllelem szívem mélyén gyökerezett...

Ami a tanokat illeti, hűségesen hirdettem, és Isten kegyelméből le is írhattam a tőlem telhető legnagyobb hűséggel, és tudommal a Szentírásnak egyetlenegy pontját sem ferdítettem el vagy magyaráztam félre. Ha akartam volna, adhattam volna bonyolult, tudományos magyarázatokat, de én az efféle tudományoskodást semmibe sem vettem, és mindig az egyszerűségre törekedtem. Soha nem írtam semmit valaki iránti gyűlöletből, hanem mindig hűségesen tártam elő azt, amiről úgy véltem, hogy Isten dicsőségét szolgálja...

Strasbourgból visszatérve nagy sietve írtam meg a kátét, mert szolgálatomat nem fogadta el másként, csak ha esküt tesznek e kettőre: a kátéra és a fegyelemre. Miközben írtam, a tenyérsíri lapokat folyamatosan vitték a nyomdába. Noha Pierre Viret mester a városban tartózkodott, a nagy sietségben még neki sem mutathattam meg. Sokszor gondoltam rá, hogy átdolgoznám, ha lenne rá időm, de nem jutott rá sor...

Ami a vasárnapi könyörgéseket illeti, a strasbourgi szövegeket vettem alapul, s legnagyobb részben átvettem őket. Egyes részeit – nem lévén szó róluk a strasbourgiaknál – magam írtam, mindig a Szentírás alapján.”¹⁶

1564-ben május 27-én nyolc órakor¹⁷ súlyos betegsége (köszvény, tüdőtuberkulózis, trombózis aranyér és bélp parazita) miatt Genfben halt meg. Saját kérésére jeltelen, egyszerű sírba temették.

Kálvin halálát követően jelent még meg ugyanebben az évben Józsué könyvéhez írt *magyarázata*, amelynek előszavát Theodor Béza írta Kálvin életéről. Ez lett a reformátor első életrajza.¹⁸

¹⁶ Jean Cadier: Kálvin, Egy ember isten igájában, Kálvin Kiadó, Budapest, 1994. 165-167.o.

¹⁷ Alisten E. McGrath: Kálvin, A nyugati kultúra formálódása, Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 209.o.

¹⁸ Jean Cadier: Kálvin, Egy ember isten igájában, Kálvin Kiadó, Budapest, 1994. 161.o.

3. Kálvin és a jog

3.1. Törvény, norma és a református etika

Az emberek túlnyomó részének Kálvinról az a reformátor jut eszébe, aki az eleve elrendelés (predestinációt) vagy az úrvacsora tanát dolgozta ki. De nem sokan tudják, hogy fő művében az *Institutio*-ban, - hatodik fejezetében értekezik a keresztyén szabadságról, egyházi hatalomról és az állami kormányzatról¹⁹ -, megfogalmazottak, az egyházi fegyelem mintáját felhasználva az általa kidolgozott jogi eszmerendszer, református etika és gondolkodásmód, a mai modern polgári demokratikus államok kialakítására mennyire erős hatást gyakorolt. Kálvin az állam és egyház kapcsolatát, az ideális államformákat, a társadalmi rétegeket, a nép jogait és kötelezettségeit, a polgári kormányzat és az egyházi hatalom közti viszonyrendszert vizsgálta és ennek szabályozását dolgozta ki. Kálvin tanai nem csak a Nyugat-Európa társadalmi berendezkedéseire, hanem a kultúrára, a gazdasági és politikai életre is kihatottak.

A keresztyén állam megvalósulását tartotta szem előtt. A *Christina politia* című művében fejtette ki ennek jelentőségét. Legfőbb elemei: a jog, annak tisztelete és fontossága.

Az egyház és az állam összefonódása ellentétes a Bibliával. Ugyan azt gondolja, hogy mindkettő más területen működik, de egy a célja: a bűnözők elleni küzdelem és a rend fenntartása. Mindemelllett kidolgozta az egyház és állam, avagy a „két birodalom” elméletét:²⁰

Az egyházi hatalom forrása a gyülekezet akarata. Az egyházi tisztségeket választás útján kell betölteni. A gyülekezet tagjai egymással egyenlők. A gyülekezeti rend lényegi eleme a Szentírásban tükröződött. A keresztyén ember csakis Istenben lelheti örömét. Szigorú erkölcsi fegyelmet követelt meg.

A törvény lényege a református etikában: a legfőbb törvényadó Isten, a törvény csak Istentől jöhet, s azaz igazi erkölcsi törvény, amit Isten ad, a törvényt pedig a Kijelentésekből meríti.²¹

A törvényt lélekben is el kell fogadni, azaz a szívben és a lelkiismeretben is el kell ismerni. Akkor válik mindez normává, ha ez irányítja az emberi cselekedetet is, vagyis a keresztyén lélek által elfogadott meggyőzéssel elfogadja és a törvény tisztességes betartására törekszik (az ember).²²

¹⁹ Forrás: György Antal: Kálvinról mindenkinek, nem publikált tanulmány

²⁰ Luther két-birodalom elmélete nagy hatással volt Kálvinra. Meglátásom szerint ezt fejlesztette tovább, és nem csak a kálvinizmus terméke, hanem Kálvinnál – antropológiai megközelítésből - is beszélhetünk a két-birodalom tanának elméletéről. A kálvinizmus és politika c. fejezetemben elemzem részletesebben.

²¹ Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere II. kötet, 1559, szerk. dr. Antal Géza, Ref. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910. 763.o.

²² Sebestyén Jenő: A református etika, Iránytű Kiadó, Budapest-Gödöllő, 2000. 172.o.

A törvények egyrészt egyfajta tükörként is szolgálnak, erre vonatkozik az apostol mondása, hogy a bűn ismerete a törvény által van.²³ A törvény másrészt zablá, amely a törvénysértőket és az engedetleneket tanítja a jóra, preventíven figyelmeztet, hogy a rosszat kerüljék, ha nem sikerülne, milyen szankciókkal számolhatnak.²⁴ Harmadrészt a legjobb eszköz, amely által megismerhetjük mi Isten akarata.²⁵ Ebből következik, hogy Isten az egyedüli törvényhozó is, mert az Ő akarata mindenkire nézve igazságos, és amit Ő alkot az tökéletes. Mivel így egyedül neki van hatalma lelkünk felett,²⁶ s a helyes életre való törekvést biztosítani tudja.

Kálvin erkölcstanára (etika) jellemző a törvény eligazító vagy vezérfonal-szerepének kidolgozása azoknak az életében, akik tudják, hogy Isten a teremtés és a megváltás jogán feltétlen (abszolút) és teljes (totális) igényt tart az életünkre. Az akarat buzgóságát a törvény, a helyes irányba igazítja.²⁷ Mivel a természeti törvények nagyon homályosak (lex naturalis), így szükséges rendelni hozzájuk egy írott törvényt – lex scripta²⁸ – mert azt határozottabban és tisztábban meg lehet érteni és be lehet tartani, tartatni.

Itt fontos megemlítenem Kálvin *kegyelemtanát*, ami rávilágít arra, hogy levezessék belőle az egyház és az állam egymástól való elválasztásához szükséges polgári indoklást. Az egyetemes vagy általános kegyelem tana dogmatikai, teológiai-elméleti kiindulópont ahhoz, hogy a kálvinizmus gyakorlatilag is rendezhesse viszonyát a világhoz: a politikai, gazdasági, tudományos, kulturális és művészeti élethez.

Az abszolút szuverén Isten fogalmára épített kegyelemtanában – legyen az egyetemes vagy különös- az evilági cselekvést felszabadította a feudális megkötöttségek alól.²⁹

A mi hitünk válasza: Isten akkor is Isten marad. Ahogyan Kálvin számára le kell ereszkednünk a világ *theatrum gloriae Dei*- Isten dicsőségének színterére, mert a teológia fókusza: „*Egyedül Istené a dicsőség- Soli Deo Gloria!*”³⁰

²³ Válogatás Kálvin János műveiből, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993. 218-219.o.(Forrás: Róm 3,20; Ins. II. 7.,6-7)

²⁴ uo. 218-219.o (Forrás: Ins. II. 7., 10.)

²⁵ uo. 218-219.o(Forrás: Ins. II. 7., 10.)

²⁶ Kálvin János: Tanítás a keresztyén vallásra 1559, ford. dr. Békési Andor, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztály, Budapest, 1991. 247.o.

²⁷ Válogatás Kálvin János műveiből, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993. 223.o.

²⁸ Kálvin János: Tanítása a keresztyén vallásra 1559., Dr. Békési Andor ford., MRE Zsinati Iroda Sajtóosztály, Budapest, 1991. 80.o.

²⁹ Forrás: Király László: Kálvin, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968.

³⁰ Jean Cadier: Kálvin, Egy ember isten igájában, Kálvin Kiadó, Budapest, 1994. 173.o.

Kálvin a társadalmi és gazdasági elveit nem nemzedékek tapasztalataiból, ezzel foglalkozó tudósoktól vette át, hanem Isten Igéjének³¹ engedelmeskedve alakította ki. A kálvini norma alapja maga a Szentírás³² volt. Ezért is hívják exegétának,³³ mivel úgy vélte, hogy Isten Igéje az alapja a világi, társadalmi és gazdasági szektornak. Természetes a mai világban nem minden megoldása lenne megfelelő, de ettől függetlenül minden történelmi helyzetben érvényes és a keresztyén egyházban követendő példa.³⁴ Karl Barth³⁵ a következő gondolatokat írja következőképpen: „Kálvin igaz tanítványa egy utat követhet: engedelmeskedni, nem Kálvinnak magának, hanem annak, Aki Kálvinnak is mestere volt”.³⁶

Rendkívül módon hatottak tanításai a kultúrára és a tudományok fejlődésére is.³⁷

3.2. Törvény és evangélium

A törvény a polgári rendet testesíti meg, az evangélium Krisztus lelki országát,³⁸ amelyek távol eső dolgok, ámde egymás mellett, egymást kiegészítve nem állhatnak az egyén szabadságának útjába. A kettő közti (lelki és világi törvények) viszonyrendszerre, illetve annak alkalmazására különféle felfogásmódok léteznek.

Az Ó- és Újtestamentum helyes viszonyát a törvény és evangélium egymáshoz való viszonya szabja meg. A lutheránus felfogás súlyos exegetikai érvek alapján úgy gondolja, hogy a törvény az Ótestamentum és az evangélium az Újtestamentum, amelyről Pál is így vélekedett. A kettő közt nem csak idői különbséget lát, előbb volt a törvénykorszaka s azután jött, annak lejártával az új; hanem értékkülönbséget is tesz, ami által csak az Újszövetséget tartja Szentírásnak.

³¹ Benke György: Kálvin társadalom etikája, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1986. 11.o.

³² uo. 11.o.

³³ írásmagyarázó, uo. 10.o

³⁴ uo. 13.o.

³⁵ 1886-1968, református teológus

³⁶ Benke György: Kálvin társadalom etikája, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1986. 13.o.,

³⁷ Érdekességgéppen szeretném megemlíteni, hogy mekkora hatást gyakorolt Kálvin a kultúra és tudományok fejlődésére. Ennek okai, hogy a világot nem csak a bűn és a kegyelem uralma alatt szemlélte, hanem ezen túllépve, a kegyelem jelét látta mindabban, hogy Isten a bűn ellenére is kormányozza a népét. Nem a teológia ellenségének látta a tudományok fejlődését. Nyitott volt a természettudomány fejlődésére is. Művelődés fejlesztése érdekében iskolarendszert alakított ki.

Fontos megemlíteni, hogy későbbiek során sokan művelődés-ellenesnek ítélték Kálvint. Ugyanis bevezette a templomokban, hogy a falakról levegyék a képeket, illusztrációkat. Célja csupán az volt, hogy jobban ösztönözze a népet az olvasás és írás tudományának elsajátítására. Arany János életrajzában is megemlékezik arról, hogy a betűvetést a nagyszalontai kálvinista családban az öreg Biblián és a kalendáriumon keresztül sajátította el. A festészet helyébe pedig később polgári otthonokat is díszítő művészet lépett (kálvinizmus örökségéről szóló kiállítás a Várban is megtekinthető volt).

³⁸ Válogatás Kálvin János műveiből, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993. 247.o.

A református felfogás más. Ők a teljes Szentírást organikus egységnek vallják, amely Isten Igéjét közli. Isten Igéjében nincs értékkülönbség, mintahogyan a Kijelentésekben sem. A Szentírás az Ige irodalmi teste és minden porcikájában a testté lett Igétől függ; azaz róla tesz bizonyosságot s viszont: az Ige minden árnyalatának magyarázója Krisztus, vagy, ahogy a Római levél magyarázata kimondja: a hit szabálya.

Az Ige Istennek az a maga közlése, amellyel a szövetséget létrehozza és táplálja. Ez a szövetség szeretetközösség, amely két tényezőből áll, Isten ad és vár benne; ajándékozik és igényel. Adja önmagát és kéri cserébe az embert. Isten minden Igéje, amelyben ad: az evangélium, és mindazon Igéje, amelyben követel, igényel, parancsol: a törvény. Amabban kegyelme jelenik meg, emebben szentsége és igazsága. Az Ige, a Kijelentés mindig törvény és evangélium is.³⁹

A szövetség elve alapján Krisztus – népe és a többség – alattvaló közt párhuzam vonható, mivel az „organikus egység analógiájára elképzelt állami berendezkedés nem támaszkodhat az egyén szubjektív megítélésre, kivéve, ha szükségesség azt követeli meg.”⁴⁰

3.3. Államforma és kormányzás

A fenti elvek gyakorlati megvalósulására az államformák adnak keretet.

Milyen is egy jó államforma? Mióta világ a világ az államformák váltakozása örök körforgásban lesz, van mikor napok, hónapok kérdése, de lehet, hogy évszázadoké. Sokan keresik a tökéletes megoldást.

Az Istentől származtatott szuverenitás a politika területén az maga az állam. A szuverenitás megjelenhet az államban, a társadalomban és az egyházban. (Csak a szabad államban lehet szuverén az egyház). Az államforma és kormányforma kérdésében Kálvin sem ragaszkodott egyféle formához. A tekintély és a szabadság helyes viszonya szempontját tartotta szem előtt. Isten a nép bűneiért állított többséget, de egy embernek sincs joga hatalmaskodni más felett. Így az abszolutizmust erősen elítélte, míg a monarchiát és a demokráciát életképes államformának tekintette.⁴¹ Kálvin szerint a királyságot mindenképpen korlátozni kell, mintahogyan ezt tették a történelem során a római konzult a néptribunus, az athéni szenátust a demarkhoszok. Modern korokban a királyok hatalmát az országgyűlés korlátozza. Kálvin ebben a témában jogászként gondolkodott, de teológusként vélekedett: „*A királyságból könnyű*

³⁹ Ravasz László: Kis dogmatika, Refm. Zsinati Iroda Sajtóosztály, Budapest, 1990. 60-61.o.

⁴⁰ Magyar Tudomány: Kálvin időszerűsége, Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin szociáletikája, 133.o.

⁴¹ Forrás: Abraham Kuyper: Kálvinizmus és modernitás, Koinónia, Kolozsvár, 2001.

a zsarnokságba átsiklani, de nem sokkal nehezebb az előkelők uralmából a kevesek párturalmába, s még ennél is könnyebb a népuralomból a lázongásba jutni.”

Az államforma is Istentől adatott, mint ahogyan polgári kormányzat. Az egyik legnagyobb kálvinista, Kuyper szerint meghatározott kormányformát Isten Igéje nem ír elő.

Szathmáry Béla kihangsúlyozta egyik tanulmányában,⁴² hogy Kálvin államelméleti elgondolásai később a felvilágosodáshoz vezettek, ahol az államgondolat egy demokratikusabb elképzeléssel létrejöhetett. Ehhez egy teljesen új városállami modellt szeretett volna kialakítani, „látható” egyház kialakításával, főként a gyülekezetek jogainak megerősítésével.

Az *Institutio*-nak erre vonatkozó fejezetében, amelyekben különböző államformákról ír, a demokratikus köztársaságot helyezte előnybe, amit a szabadság-fogalommal alapozott meg: *„A kormányzatnak nincs szerencsésebb formája, mint az, ahol a szabadság megfelelő önfegyellemmel társul és bölcs módon állandó tartósságra rendezkedik be. Magam is azokat tartom a legboldogabbaknak, akiknek megadatott, hogy ezt az állapotot élvezzék... Igen, a felsőbbségnek arra kell törekednie a legnagyobb erőfeszítéssel, hogy a legkisebb mértékben sem engedjék meg, hogy csökkentsék vagy megsértsék azt a szabadságot, aminek megvédésére őket iktatták be. Amennyiben ebben a vonatkozásban hanyagok vagy túlságosan kevés gonddal látják el feladatukat, akkor hűtlenek hivatalukban és szülőföldjük árulóivá lesznek”* (Ins. IV.,20,8).⁴³

Kálvin szerint a polgári kormányzatra nem volna szükség, ha a bűn nem rontotta volna meg az eredeti rendet.⁴⁴ A kormányzat szükséges a rendetlenség megfékezésére. A kormányzat funkciója „semmivel sem kisebb, mint a kenyéré, a vize, a napfényé és a levegőé; valóban, tisztességének helye még ezeknél is jóval magasabban áll”.⁴⁵

3.3.1. Kálvin elve a polgári kormányzásról az *Institutio* alapján

Az egyén hite és vallásos meggyőződése a XV. században nem magánügynek számított, mivel a társadalmat az egyéntől, és az egyháztól nem lehetett elválasztani. Az egyház alakította és

⁴² Magyar Tudomány: Kálvin időszerűsége, Fazakas Sándor (szerk.), Szathmáry Béla: Kálvin a kortársunk?

⁴³Forrás: Joachim Staedtke: Kálvin János megismerés és formálódás, Vásárosnaményi Református Egyházközségért Alapítvány, Vásárosnamény, 2009. (In. Institutio 4. könyv, XX. fejezet, 8. pontja)

⁴⁴ M. Eugene Osterhaven: Az egyház hite. Történelmi fejlődés református szempontból. Kálvin Kiadó, Budapest, 1995. 221.o.

⁴⁵ Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere II. kötet, 1559, szerk. Dr. Antal Géza, Refm. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910. 746.o.

formálta egyaránt a világi és a polgári közösséget, megszabta a társadalom fejlődési irányait. Ebből következett, hogy a világi és az egyházi élet egymástól függött, már szinte egybeolvadt. Kálvin, amikor a polgári életbe való beleszólási jogát érvényesítette, azt a kor elismert gyakorlata alapján tette.⁴⁶ Ezek ismerete szükséges, hogy megértsük Kálvin társadalomelméletét és államtani felfogását, amit az *Institutio*-ban fejtett ki részletesen.

Kálvin az *Institutio*-jában külön ír az állami kormányzásról, ezzel annak a bizonyosságát adja, hogy igen nagyfokú valóságérzettel rendelkezett. Az *Institutio* VI. kötetének 20. fejezetében foglalkozik a polgári kormányzattal.⁴⁷ A polgári kormány gondoskodik arról, hogy a vallás nyilvános kifejezésére jusson a keresztyének társaságában, és hogy az emberiség fennmaradjon az emberek közt.⁴⁸ Kálvin több célkitűzést is lát a kormányzat előtt. Arra szolgál, hogy előmozdítsa a vallást és fenntartsa a társadalom rendjét.⁴⁹

Kálvin tanításaiból kitűnik az a meggyőződése, hogy megkülönböztetni lehet csak, de szétválasztani nem lehet a keresztyén ember lelki-egyéni és a társadalmi életét (szociáletikájából).⁵⁰ A reformátor a jogtudományban való kiemelkedő jártasságáról és közéleti tapasztalatáról tesz tanúságot.

Az állami közkormányzatból három tényezőt emelt ki: 1. *a felsőbbiséget*, 2. *a törvényeket* és 3. *a népet*.⁵¹

A felsőbbiség, csakis Istenhez való viszonya alapján értékelhető, megbízatása Istentől származik. Akiknek hivatásuk, hogy jóakarattal és igazságosan járnak el a néppel szemben, vagyis az anarchiát akadályozza meg. Célja, a törvények, a szabadság és a rend érvényre juttatása és fenntartása.⁵² „Ennélfogva semmit találóbban nem lehetne mondani, mint hogy a törvény néma felsőbbiség, a felsőbbiség pedig élő törvény”.⁵³

⁴⁶ Magyar Tudomány 2010/2., Buzogány Dezső: Kálvin állam-és társadalomszemlélete

⁴⁷ Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere II. kötet, 1559, szerk. dr. Antal Géza, Ref. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910.746.o.

⁴⁸ uo.

⁴⁹ M. Eugene Osterhaven: Az egyház hite. Történelmi fejlődés református szempontból. Kálvin Kiadó, Budapest, 1995. 222.o.

⁵⁰ Válogatás Kálvin János műveiből, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993. 246.o.

⁵¹ Kálvin János Institutioja, Stichting Hulp oost Europa, Budapest, 1995. 5. fejezet

⁵² Forrás: Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere II. kötet, 1559, szerk. dr. Antal Géza, Ref. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910.

⁵³ uo.

A *polgári kormányzat*⁵⁴ Istentől rendelt és szükséges. A *hatalom* Isten adománya (felülről származó abszolút szuverenitás, melyeket az erkölcsi törvények szabályoznak. Nem más, mint a legkézzelfoghatóbb törvény a Tízparancsolat) és szükségszerű, melyet erősen kihangsúlyozott. A hatalom pedig Istentől származik, amelynek ereje szükséges a társadalmi rend fenntartásához a béke érdekében. Chadwick szavaival élve: „minden ékesen és jó renddel” valósulhasson meg.⁵⁵

(A törvényeket és a nép jogait és kötelezettségeit már az előző fejezetekben fejtettem ki.)

Rendkívül fontosnak tartotta Kálvin, hogy az állami és az egyházi kormányzatot külön kell választani. Ebből következik, hogy az ember kétféle kormányzatnak van alávetve. A két kormányzás nem ellentétes. Mivel hiába vannak törvények, azokat e földön mégis voltak és lesznek is, akik azokat megszegik, így szükséges egy világi (külső erkölcsre vonatkozó) ellensúly, akik megbüntetik a szabályszegőket és egy olyan szervezet, amely a rendet betartatja a néppel. Vagyis a nép életét az emberi társadalomhoz illő magatartásra vezeti, társas viszonyulásait a polgári igazságosságnak megfelelően szabályozza, illetve előmozdítja az egyetemes békét.⁵⁶ Persze ez magával vonzza, hogy szükség van polgári törvényekre is, mivel a többséget szolgálják az állami életben, ezek a legerősebb kötelékei, ahogyan Cicero is mondta – *amelyek nélkül nem állhat fent a többség, amint viszont azok sem a többség nélkül*.⁵⁷ Azaz, ha Istenen kívül – a többség – törvénykezik, az jogos.

3.3.2. Kálvin a polgári kormányzásról a Rómabeliekhez írt levelek alapján 58

Az *Institutio* 1536. évi kiadását követően, 1539-ben Strasbourgban, majd 1551-ben Genfben adta ki a Pál apostol Rómabeliekhez írt levelének magyarázatát.

Kálvin jogi és államjogi tanulmányaiból megtudhatjuk, hogy szerinte különböző államformák és átmeneti formák is léteznek. A Rómabeliekhez írt levelek kommentárjában részletesen kifejti, hogy *Platón* államtana szerint három államformátípust különböztethetünk meg, melyekből kitűnik, milyen formának mi lehet a veszélye: a monarchiának a zsarnokság; az

⁵⁴ Dr. Birkás Antal: Phd értekezés 2008. 1624-es magyar nyelvű fordításban szerepel, „világi gubernálás”, illetve „községi igazgatás” (mindez Kálvin *Institutio*-jának a Szenci Molnár Albert által 1624-ben Hanoviában megjelent magyar nyelvű változatában olvasható ekként, annak 1505. oldalán

⁵⁵ Chadwick Owen: A reformáció, Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 77.o.

⁵⁶ Kálvin János: Tanítása a keresztyén vallásra 1559., ford. dr. Békési Andor, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1991. 286.o.

⁵⁷ uo. 296.o.

⁵⁸ Márkus Mihály: Kálvin a polgári kormányzásról, nem publikált tanulmány

előkelők uralmának a pártharcok; a népuralomnak a lázongás (anarchia). Ebből következik, hogy erős hasonlóságot vehetünk észre Kálvin és Platón látásmódjában. Kálvin szerint is korlátozni kell valamilyen eszközökkel az uralkodó felsőbbbségét. A legfőbb felsőbbbség Isten, mindenki más felsőbbbség hatalma csak tőle származhat.⁵⁹ Isten igazságának ismeretét a törvények útján nyerhetjük el.⁶⁰

A 3. rész 20-21. versében, amelyben Pál apostol az *„Isten igazságát, amelyről tanúbizonyságot tesznek a törvény és próféták”* részét magyarázza meg, rávilágít, hogy Istentől származnak a törvények és az ember azt egyedül fogadja és ismeri el. Akik pedig kiforgatják a törvényt, azok bünt követnek el. A hit igazságának nem kell segítenie a törvényt, mert azt annak tanúbizonysága erősíti meg.⁶¹

3.3.3. Kálvinizmus a polgári kormányzatról

Kálvinnak a polgári kormányzatról alkotott tanait követői, a kálvinizmus jeles képviselői elfogadták, elismerték és azok kiindulópontul szolgáltak számukra.

Kuyper (kálvinista) álláspontja a következő: *„A kálvinizmus, ugyanis mint világnézet, a maga eredetére nézve természetesen teljes mértékben teológiai megalapozású, de éppen olyan határozottan politikai jellegű is egyszersmind. A református ember sohasem elégedett meg a csendes, építő, de világkerülő kegyesség szellemével, hanem a maga keresztyénységét mindig élet- és világfelfogássá akarta kiépítve látni; tehát teológiailag és politikailag szeretett gondolkodni egyszerre, mert a kettőt egy magasabb egységben tudta látni az Isten szuverenitásának tükrében.”*⁶²

Kuyper három szinten képzei el a kormányzást. A legfelsőbb szint *magisztrátus*, a törvények sáfárja és őre. A középső szint a *törvények*, ahol a felsőbbbség gyakorolja a hatalmat. Végül a harmadik szint a *nép*, akik a törvények alatt élnek és a felsőbbbségnek engedelmeskednek.

Theodore Béze (1519-1605) Kálvin egyik leghűségesebb tanítványa, a XVI. században egyedülállóan így vélekedett: *„a népek régebbiek, mint hivatalnokaik, következésképpen egyetlen nép sem a magisztrátusért van, hanem a magisztrátus van a népért!”*

⁵⁹ Kálvin János: A római levél magyarázat, Kálvin Kiadó, Budapest, 1992. XIII. rész

⁶⁰ uo. 86.o.

⁶¹ uo. 65.o.

⁶² Forrás: Sebestyén Jenő: Református etika, Iránytű Kiadó, Budapest-Gödöllő, 1996.

Egy jól működő államban a hit, erkölcs, szabad vallásgyakorlás, kultúra és a politikumnak összehangoltan kell működnie; és ahol az isteni törvény nem szennyezhető be.⁶³

A kálvinizmus is érvényesítette Kálvin korrupcióval kapcsolatos elméletét, miszerint a kormányzáson múlik a *korrupció visszaszorítása*, az uzsorások felszámolása, és a szolidáris társadalom létrehozása. A szegénységet és a nyomort türhetetlennek tartotta, a luxust egoizmusnak tekintette. Szerinte a megoldás az önmegtagadás, ami aktív és segítőkész önzést jelentett a gazdagok önzésével szemben.⁶⁴ Így tud kialakulni a *szolidáris társadalom*.

3.3.3.1. Kálvin korrupció ellen formált elképzeléseinek kihatása a későbbi korrupció ellenes harcokra

A korrupció, az ószövetségi *sahat* fogalmából ered, mely pusztítást jelent. Latin megfelelője a *corruptio*. Az őskeresztény teológia megromlásnak definiálja, amely Ádám és Éva drámai bűnbeesésével jött létre.

Bibliai esetek a korrupció előfordulása a történelem során:

A korrupció 3700 évvel ezelőtt lelte fel mivoltát. Az Ószövetségben találkozhatunk vele, mikor Ézsau fáradtságát és éhségét kihasználva Jákób egy tál lencselevesért cserébe így szólt: „*Add el nekem azonnal a te elsőszülöttségedet!*” (1Móz 25,29-31)⁶⁵

Ézsau története után közel ezer év eltelt, mikor Ámosz a következőképpen perelt: „*Mert tudom, hogy vétkeitek milyen számosak, bűneitek milyen súlyosak: ellenségei vagytok az igaznak, elfogadjátok a megvesztegetést, és a kapuban elnyomjátok az igazat*” (Ám 5.12kk)⁶⁶

Jézus eljövetele előtt 700 évvel Mikeás is kiállt a korrupció ellen: „*Kezük ügyes tenni a rosszat, a főember követelőzik, a bíró ajándék fejében osztja az igazságot, a vezető kénye-kedve szerint beszél; köztük a legjobb is olyan, mint a tövis, a legigazabb, mint a szúrós sövény. Ma északról megérkezett próbatételük, bekövetkezik megszégyenülésük.*” (Mik 7, 3-4)⁶⁷

⁶³ A KDNP PM Tanulmányi Füzetek III: Szászfalvi László, tanulmány

⁶⁴ Eberhard Busch: A szegénység botrány – A luxus önzés, tanulmány (forrás http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID_cikk=13)

⁶⁵ Biblia – Ószövetség, Mózes 1. könyve, 25,29-31.

⁶⁶ Biblia – Ószövetség, Ámosz 5. könyve 12.

⁶⁷ Biblia – Ószövetség, Mikeás 7. könyve 3-4.

Az Újszövetségben az első vallási korrupciót, Júdás árulásával követte el. A Biblia nem csak szembesít, hanem élesen küzd ellene.

Kálvin *Institutio*-ban három fejezetet is szentelt a korrupciónak. Eredeti okként a *péche originelle*-t (eredendő bűn) jelöli meg, mely a *dépravation originelle*-hez vezetett (kezdeti bukás). „Az ősbűn természetünk örökletes korrupcióját és perverzítését, elferdülését idézte elő”(Ins., II. könyv I. fejezet,8.)

A korrupció megjelenési formái különbözőek lehetnek: Kis: szegényekkel való visszaélés. Nagy: politikai hatalommal való visszaélés. Felhasználói: szolgáltatásokkal való visszaélés. Szürke: tisztességtelenül előnyben részesítés.⁶⁸

A múltban és napjainkban is a korrupciónak nem csak gazdasági és társadalmi következményei vannak, hanem a társadalmi, emberi értékeket is aláássa. A modern polgári demokráciákban négy legveszélyeztetettebb zóna létezik: bíróságok, iskolák, média és a vallási közösségek.

Korrupció elleni lépések napjainkban:

A Református Világszövetség (RVSZ) 2004 augusztusában tartott XXIV. Világgyűlésén egy új programot fogadtak el. A programjának neve: „Az egyházban és a társadalomban pusztító korrupció leküzdésére létrehozott program”

Az RVSZ-hez hasonlóan, az EVT (= Egyházak Világi Tanácsa) is folyamatos munkát végez: a korrupció változó formáinak nyomon követése; hatékony és gyors információ csere; korrupcióellenes zónák, intézmények létrehozása; nemzetközi keresztyén integráció és hatékony együttműködés az izoláció elkerülésére; vallási közösségekben, egyházakban nyílt kritika megfogalmazása és közzététele. Korrupciós indexvezetés, Magyarország évről évre lejjebb csúszik a listán. 2001-ben még a 31., 2003-ban 40., 2007-ben pedig már a 47., 2009-ben a 46. helyen állt.⁶⁹

3.4. A kálvinizmus és a politika

A kálvinizmus a kálvini tanok továbbélője, és az eszmerendszer térhódításának megvalósítója, tehát nem szabad Kálvint az ún. kálvinizmussal összekevernünk. A kálvinizmus

⁶⁸ Dr. phd Békefy Lajos: Kálvin szellemében a korrupciónak, nem publikált tanulmány

⁶⁹ http://www.regi.reformatus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=24097&catid=146:fokuszban&Itemid=572

fogalma nem igazán a teológiához kapcsolódik, hanem inkább egy általános kultúrtörténethez és a szociológiához,⁷⁰ amely a lutheri irányzatból vált ki. Ugyan maga Kálvin még életében tiltakozott az ellen, hogy tanait és követőit kálvinizmusnak nevezzék el, amelyet *Jeremiás könyvéhez írt kommentárjában* meg is fogalmazott.⁷¹

A kálvinizmus vallásos mozzanata a politikai társadalom számára is alapvető eszmével szolgált. Terjedése függött attól is, hogy az uralkodók a politikai rendszer kialakításánál, reformációs vagy az elleni koncepciókat követték. Attól függött, hogy éppen melyik uralkodónak játszott jobban a kezére a vallásügyi kérdés. A kálvinizmus eszméjéből három ismert országban tudott a politikai szabadság kibontakozni: Hollandiában, Angliában és Amerikában. Groen van Prinsterer így vélekedett: „A kálvinizmusban lelhetjük föl alkotmányos jogaink eredetét és biztosítékát”.⁷²

Max Weber (1864-1920) és Ernst Troeltsch⁷³ (1865-1923) a kálvinizmus által próbálták az európai modernség kialakulását megfejteni. Kálvin teológiája szinte közvetlenül megy át politikába úgy, hogy közben szabadon hagyta a politika mozgásait- vélekedett Troeltsch.⁷⁴ Egy Kálvin fordító Otto Weber szerint: *„Ami a kálvinizmus képviselőit mozgatta, az a kiválasztás bizonyosságából fakadó erőteljes ösztönzés volt, hogy Isten dicsőségére kell fellépni a történelemben és az egyházban is, és Isten iránti hálánkat kell így megmutatni, ami egyedül őt illeti. Így tehát a világformálás, az átalakítás lenne a leginkább szakszerű kifejezés arra, ami a kálvinizmusból fakad.... Az ilyen igénnyel fellépő mozgalom nem maradhatott meg a teológia keretein belül”*⁷⁵

Kálvin tanai nem csak a teológia területén, hanem a politikai és gazdasági viszonyok megreformálásának megindításában is nagy szerepet játszottak. A presbiteri-zsinati egyházalkotmány pedig joggal tekinthető a nyugat-európai demokrácia keletkezési gyökerének.⁷⁶ A kálvini tanításnak történelmileg a leghatékonyabb formája és tanainak megvalósulása a *puritanizmus* volt, mint például Skóciában vagy hazánkban,

⁷⁰ Dr. Christian Link: A kálvinizmus szellemisége, (Forrás: http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID_cikk=15)

⁷¹ Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003. 141.o.

⁷² Abraham Kuyper: Kálvinizmus és modernitás, Koinónia, Kolozsvár, 2001. 78.o.

⁷³ Dr. Christian Link: A kálvinizmus szellemisége, Forrás: http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID_cikk=15

⁷⁴ Tökécsky László: Kálvin hatása a magyarságra s a magyar politikára, nem publikált tanulmány

⁷⁵ Dr. Christian Link: A kálvinizmus szellemisége, (Forrás: http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID_cikk=15)

⁷⁶ Max Weber: A politikai és gazdasági viszonyok aktív és hatékony formálása, nem publikált tanulmány

Magyarországon.⁷⁷ Amiből az következik, hogy a történelem folyamán más és más formában jelent meg a kálvinizmus, ahol kisebb nagyobb változtatásokkal hozták létre a református egyházat, illetve dolgozták ki az egyházalkotmányt (Hitvallást). Ámde a különbségek ellenére is fenn tudott maradni, hogy kifejtesse hatását a történelem során.

A kálvinista időszakban három nagyobb jelentőséggel bíró forradalom is lezajlott, amik nem csorbították Isten dicsőségét, hanem az Ő elismeréséből indultak ki.⁷⁸ A történelem továbbá azt is bizonyítja, hogy az alkotmányos közjog a kálvinista népek körében terjedt el és honosodott meg előbb.

A kálvinizmus a lutheranizmustól abban is jelentősen különbözik, hogy Kálvin szerint a Szentírásban tükröződő gyülekezeti rend az egyház életének lényegi eleme. Míg a lutheranizmus az egyház szervezetének felépítésével kapcsolatosan közömbös, mert a szervezet Isten parancsa.⁷⁹

Tévhitként terjedt el, miszerint a kálvinisták úgy gondolják, hogy a politika igaz hű keresztyénnek nem méltó foglalkozás. A politika által a keresztyén népek, államok és egyházak kiszolgáltatják magukat a világi elemeknek. Ezzel teljesen ellentétesen azt vallja, hogy a vallásosság és a politika nem hogy összeférhetetlen vagy kizárná egymást, hanem kiegészítik egymást. Minden vallásban van politikai erő. A vallás mindennemű cselekedeteinket szabályozza, így jelen van bennünk ugyanúgy a politikai és szociális erő is.

A történelem során a kálvinizmus és a római katolicizmus tudott csak határozott és különálló módon politikai jelentőségűvé válni. A kálvinizmus teológiai eredetű, de kezdettől fogva határozottan a keresztyénség politizáló formája volt. Ennek tükrében mondta Kuyper,⁸⁰ hogy a vallás és a politika elválaszthatatlanok. A kálvinizmus szerint a politikával foglalkoznunk nem csak jogunk, hanem kötelességünk is.

⁷⁷ Eredetileg a pietizmus szóból ered, amely egy keresztyén (evangélikus) vallási megújító mozgalom volt. Owen Chadwick: A reformáció, a puritán szót az 1560-as években kezdték el gúnynévként használni. Kezdetben rendmániás vagy pedáns szinonimájaként alkalmazták, majd a szigort és a pontosságot jelentette. A reformáció során a szó jelentése azt a célt szolgálta, hogy az egyház és a társadalom erkölceit helyreállítsák. A puritanizmus a XVI. és XVII. században a kálvinizmus megvalósításáért küzdő politikai és vallási mozgalom volt. Angliából és Amerikából kiindulva áterjedt Európába is.

⁷⁸ Forrás: Abraham Kuyper: Kálvinizmus és modernitás, Koinónia, Kolozsvár, 2001. 87.o.

⁷⁹ Karl Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve, Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 327.o.

⁸⁰ Abraham Kuyper (1837-1920): A történelmi kálvinizmus mozgalom ősatya, Hollandia miniszterelnöke, teológus. Jelentős különbséget tesz az állam és az egyház, illetve a kultúra közt. Mindhármat Isten uralma alatt tekinti. Írása többnyire a kálvinizmusról szólnak és nem Kálvinról.

A kései Kálvin számára a politikum lelkesége három pontot érintett: 1. *két-birodalom tana*,⁸¹ 2. *felismerés* és a 3. *kötelezettség*.

A *két-birodalom tana* szerint két törvény létezik: lelki és polgári vagy világinak is szokták nevezni. Kálvin nem az egyes emberre, hanem csak az emberre helyezi a hangsúlyt. Ez azt jelenti, hogy a két világ az emberen belül tud érvényesülni. Az evangélium és a törvények kikényszerítő ereje egyszerre van jelen az emberben, így történhet meg, hogy olyat cselekszik, amiről tudja, hogy helytelen, de mégis megteszi.⁸² Így hat ki az evangélium a politikára is.

A *törvény és a kötelesség* szorosan összekapcsolódnak. A törvény objektíve és a kötelesség szubjektíve van jelen, azaz a kötelesség akkor válik kötelezettséggé, amikor azt a lelkiismeret annak elismeri. Ugyan a lelkiismeret nem írhat elő kötelességet, mert azt csak Isten teheti meg, viszont objektíve rávilágíthat és elismerheti, így objektív jogot feltételez, amit teljesíteni kell. Kötelességünk Istennel, felebarátinkkal és önmagunkkal szemben van. Minden kötelességünk összessége Isten iránt való szeretetben áll, mert Ő a törvények summája.⁸³

Az 1536-os *Institutio*-ban a polgári kormányzatról szóló rész kilencedik pontjában két alapvető kötelezettséget említ meg: *igazságtétel és ítélettevés*.⁸⁴ Az 1559-es értekezésében még egy kötelezettséget említ, a *hit védelmezését*. Ez utóbbi a magisztrátusok feladata és kötelezettsége is volt.

A politikai területén a szövetség gondolata vált eredményessé. A kormány és a nép, illetve Isten és választott népe közt párhuzamot állított fel. *Kölcsönös elkötelezettség* (=mutua obligatio) van a felek között, a hatalomnak vagy a kormányzásnak a közjót kell előtérbe helyezni (=bien commun); és a szabadságért és biztonságért kell fellépnie. Ezt a magisztrátus számon kérhető kötelezettségévé tette. Kálvinnál és követőinél a néphez való fellebbezés (=crie au peuple) pedig minden nehéz kérdésben *ultima ratio*, amellyel akkoriban rendszeresen éltek.

Mutua Obligatio: Ez a „jogállam”, lényegének magvaként tartalmazza a „kölcsönös kötelességeket”, a természetjogi alapelveket és a teremtés rendjének megfelelő alá- és

⁸¹ A 3.1 fejezetben már utaltam rá, hogy Luther kettős birodalmi tanát, az *Institutio* által, Kálvinnál is levezethetőnek gondolom.

⁸² Forrás: Válogatás Kálvin János műveiből, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993.

⁸³ Sebestyén Jenő: A református etika, Iránytű Kiadó, Budapest-Gödöllő, 2000. 177.o.

⁸⁴ Dr. Birkás Antal: Phd értekezés 2008. 147. o.

fölérendeltségi viszonyokból fakadó társadalmi alapszerződést, amelyet a felsőbbség és az alattvalók kölcsönös kötelességei és jogai határol körül és szabályoz. Egyáltalán nem számol önálló jogokkal és kötelességekkel, hanem az egyénnek a közösség iránti elkötelezettségével, amely mindkettőjük az Isten előtti felelősségéből következik.⁸⁵ Az alattvalóknak pedig kötelességük a felsőbbségnek engedelmeskedni, törvényeiket betartani. Az igazságtalanul és zsarnokoskodó felsőbbség, pedig Isten büntetése a nép vétkeiért. A zsarnokoknak nem kell engedelmeskedniük, ellenük felléphetnek (ellenállási joggal rendelkezhetnek).

Törvények nélkül nem lehet vezetni politikai közösséget. A törvényeket funkciókra osztotta fel a következők alapján: *társadalmi; védelmi; figyelmeztető és beteljesítő*.

3.5. A kálvinizmus és hatása

Froude szerint a kálvinizmus volt az utóbbi három század politikai haladásának legfőbb forrása.⁸⁶

A kálvinizmus a kereszténységen belüli irányzat, amely egyfajta hatás, amely Kálvin tanainak fenntartására, illetve ezen eszmék és tanok továbbgondolásának céljával alakult ki. Ezen kálvinista mozgalomnak köszönhetően indultak el Nyugat-Európában a polgári forradalmak.

Hiszen Kálvin egyik fő tana, az *ellenállási jog* a zsarnok uralom ellen. Meglátásom szerint már Kálvin is tudatosan vélekedett eme jogköréről, amit kiterjesztően mind a királyoknak és mind a népnek megengedett, azokkal szemben akik *„annak dühöngését fékezik meg, aki mind külön az egyesek nyugalját, mind az egésznek közbékességét megzavarja, aki lázongva zavarog és aki erőszakos támadásokat és méltatlan gonosztetteket visz véghez”*. *„Azok a háborúk, amelyeket így kezdenek el, törvényesek”*.⁸⁷ A kálvinisták, Kálvin tanaiból levezethető ellenállási jogot, csak a hatalmával visszaélő uralkodóval szemben gondolták érvényesíteni. Később az ellenállási jogot a kálvinisták többféleképpen és egyre modernebb formában, gondolkodásmódban fejlesztettek tovább.

A XVI. század végén került be a köztudatba ez a kifejezés. Legelőször ezt a terminus technikust a német lutheránus Joachim Westphal használta, aki Kálvin teológiai nézetit értette ezalatt. Később Kálvin ellenfelei használták, követőinek megnevezéseként. Napjainkban

⁸⁵Forrás: Joachim Staedtke: Kálvin János megismerés és formálódás, Vásárosnaményi Református Egyházközségért Alapítvány, Vásárosnamény, 2009.

⁸⁶ Sebestyén Jenő: A református etika, Iránytű Kiadó, Budapest-Gödöllő, 2000. 197.o.

⁸⁷ In. Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere 1559, szerk. dr. Antal Géza, Refm. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910. 759.o.

Kálvin követőit értik ezen fogalom alatt, akik az ő szellemi örökségét alkalmazzák, folytatják, illetve továbbgondolják.

Ez azonban nem teljesen igaz, hiszen a kálvinisták más szerzők írásaira is hagyatkoznak.⁸⁸ De kétség kívül Kálvin a legnagyobb szellemi atyja⁸⁹ a reformáció nemzetközi térhódításának és ezeket a kor szelleméhez és aktualitásához igazodva formálták át követői. Még a dortrehti zsinatot követően sem pontos a meghatározása a kálvinizmus fogalmának.

A kálvinista tanrendszer lényegét, a dortrehti zsinaton (1618-19) foglalták össze „a kálvinizmus öt pontjaként”, Kálvin nézeteinek védelmében.

Az „öt pontos kálvinizmus” jellemzői: 1. bűnös emberi természet: Isten jónak teremtette az embert, de Ádám és Éva engedetlensége miatt a természetünk megromlott; 2. feltétel nélküli kiválasztás; 3. korlátozott kiengesztelés; 4. ellenállhatatlan kegyelem; 5. szentek állhatatossága.⁹⁰

A kálvinizmus Nyugat-Európában és Észak-Amerikában jelentősen áthatotta a társadalmat, a kultúrát, és az erkölcsi, vallási rendszert. Richard Baxter⁹¹ és John Bunyan⁹² írásain keresztül jutottak el a reformok Amerikába.

A kálvinizmus által megfogalmazott célok közül néhány legfontosabbat sorolok fel a következőkben: A törvényes uralomnak a közjót kell szolgálnia, Modern gazdasági formák felépítése, Világformálás feladata, Politikum lelkesége, Harc az uzsorások ellen, Testvériség, Szolidáris társadalom, Irgalom etika, Kegyelemetika, Gazdaság és banketika, Kamatetika, Tulajdon és közjó viszonya, Tudomány és technika fejlődés előtérbe helyezése, Munkaetika, Szociális állam kialakítása, Koldulás tilalma...stb.

A kálvinizmus az egyház és az állam elkülönítésén kívül hangsúlyozza, hogy megkülönbözteti a magánembert a politikai hatalomban résztvevő, illetve a közhatalom megbízatását teljesítő embertől. A kálvinizmus új alapokra helyezi az egyén és a hatalom viszonyát azzal, hogy visszavezeti az egyházat az evangéliumi tanításra. Az ember és Isten, az emberek egymás közti viszonyát újra értelmezi (a keresztyén szabadságot). Az emberek közötti teljes jogegyenlőség

⁸⁸ Alister E. McGrath: Bevezetés a keresztyén teológiába, Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 223.o.

⁸⁹ Uo.

⁹⁰ Forrás: Alister E. McGrath: Bevezetés a keresztyén teológiába, Osiris Kiadó, Budapest, 1995.

⁹¹ Angol puritán lelkész; Max Weber, *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* című művében külön foglalkozik Batteredrel.

⁹² John Bunyan 1678-ban megírta *A Zarándok útja* című könyvét, amely a Biblia után a legelterjedtebb és legolvasottabb angol könyv lett a világon.

eszméje, az ember természetes jogainak elismerése, a demokratikus (alkotmányos) állam fogalmának a létrehozását jelentette. Amely később a kálvinizmus révén a népszuverenitás elvéhez vezetett. Részesé lett a keresztyén ember a mindennapi életnek, s annak meghatározó erkölcsi alapjait fektette le.⁹³

3.6. Melanchton és Kálvin

Melanchtonról és Kálvinra gyakorolt hatásáról a későbbi fejezetekben is említést fogok tenni, emiatt fontosnak tartom, hogy dolgozatomban kitérjek Melanchton életére, munkásságára és Kálvinnal való barátságára.

Philipp Melanchton a késő középkorban, 1497. február 16-án született a Pfalzhoz tartozó Brettenben, aki a reformátorok első nemzedékéhez tartozott.⁹⁴ 1509 októberében Heidelbergbe ment tanulni, ahol a humanizmus nagy hatással volt rá. Első könyve 1516-ban jelent meg, Terentius római költő komédiáit gyűjtötte össze.⁹⁵ Amikor 1517 őszén a görög tankönyvén dolgozott, ez időben Wittenbergben Luther kifüggesztette a *95 pontos tételeit*, amelyeket számos helyen kinyomtattak és nagy visszhangot keltett a humanisták közt.⁹⁶

A választófejedelem akaratának eleget téve Melanchtont meghívták Wittenbergbe, hogy az egyetemen tanítson, ahol mindössze húsz évesen professzor lett egy olyan humanista reformegyetemen, ami majd később a reformáció központi egyetemévé vált. Olyan humanista oktatási programot dolgozott ki, hogy még Luther érdeklődését is felkeltette.

Melanchton nem csak a régi nyelveket akarta beépíteni az oktatásba, hanem a történelmet és a matematikát is. Luther bejárta a görögórákra, Melanchton pedig Luthertől tanult teológiát. „Tőle tanultam meg az evangéliumot” – későbbiekben így vélekedett (1539).

Viszonyuk nem volt mindig vitamentes, de Luther halála után egy dologban kitartott, az a reformáció, amelyben 1518-tól kezdve aktívan részt vett.

Melanchton rendkívül sokáig élt, 1560-ban halt meg (63 évesen), így az egész reformáció történetének átélője és alakítója volt.⁹⁷

⁹³ Forrás: Szathmáry Béla: Kálvin a kortársunk?, nem publikált tanulmány

⁹⁴ Martin H. Jung: Melanchton és kora, Kálvin Kiadó, Budapest, 2012. 9.o.

⁹⁵ uo. 13.o.

⁹⁶ uo. 15.o.

⁹⁷ uo. 17.o.

Kálvin sem Luthert, sem Zwinglit nem ismerte személyesen, Melanchtonnal ellentétben, akivel 1539-ben Frankfurt am Mainban találkozott először, ahol megvitatták az egyházi helyzetet, az úrvacsora tanát és az egyházi rendet.⁹⁸

Éveken át aktív levelezést folytattak egymást közt a teológiai és egyházi kérdésekben egyaránt, illetve legfőképpen az úrvacsora tanával kapcsolatban. Kálvin Luthernek szánt levelét először Melanchtonnak küldte el véleményezésre, aki úgy döntött inkább nem továbbítja. Mindketten személyesen és teológiai felfogás szintjén is közel álltak egymáshoz. A Melanchton féle úrvacsora tanát – amely nem sokkal különbözött Kálvinétól, - halála után követték a tanítványai, amely előkészítette, hogy a kálvinizmus elterjedhessen Németországban.⁹⁹

3.7. A hierarchikus egyházalkotmány

A kálvini gondolatok újszerűsége érzékeltetésének érdekében szükségeszerű a történelmi előzmények bemutatása az egyházalkotmánytan vonatkozásában.

Az őskeresztény egyházi hierarchikus alkotmány, amely az alá-fölérendeltségen alapszik, ami igazán fontos jelentőségű, hiszen az őskeresztény egyházban nem voltak a gyülekezetnek hivatalnokai, hanem előjáróiknak a „*Lélek embereit*” tekintették. Majd az idő elhaladtával a gyülekezet száma egyre csak nőtt és a „*Lélek emberei*” már kevésnek bizonyultak. Így egyre szükségesebbé vált egy összpontosítottabb vezetés.

A II. században ekkor a püspök kezében összpontosult a gyülekezeti élet irányítása. A püspök alárendelt segédei voltak a presbiterek és a diakónusok. Ezen hivatali rend lassan korlátlan egyházi hatalommá vált. Mivel a püspököket az apostolok utódjának, a hagyomány őreinek és Krisztus képviselőinek tekintették, így magasan elkülönültek a hívőktől. Alattuk alakultak ki a klérusok, akik magát a papságot alkották. Kezdetben csak a felszenteléshez voltak kötve, később megkövetelték, hogy szegény körülmények közt kell élniük, majd ezután a házasságkötést sem engedélyezték. Így alakult ki az ókatolicizmusban a papi alá-fölérendeltségi, hierarchikus rend. Ilyen hatalmi rendszernek alapfeltétele a parancs, így hamar megfeledeztek az egyház Urának parancsszaváról és a papság parancsolt a népnek. A városi püspökség pedig a vidéki keresztyén gyülekezetek felett uralkodott, a politikai életbe is belefolytak, rendszerint zsinatokat (gyűléseket) tartottak. Az elfogadott határozatok a Szentlélek különös ihletése alatt jöttek létre. Elnökük rendszerint az érsek volt, aki több püspök

⁹⁸ Martin H. Jung: Melanchton és kora, Kálvin Kiadó, Budapest, 2012. 67.o.

⁹⁹ uo. 70.o.

felett gyakorolta a hatalmat. Több érsek felett a főérsek állt, keleten a patrióta (Konstantinápoly, Alexandria).¹⁰⁰

Ezen pápai hatalom csúcspontját az investitúra-harcok után érte el, mikor a papság került ki győztesnek és III. Ince alatt a világhatalom teljességét élvezhette és Európa tényleges urává váltak.¹⁰¹ Amivel egyben a hanyatlásuk kezdete is megjósolható volt. A makacs és önféjű VIII. Bonifác pápa első nagy megalázását IV. (Szép) Fülöp francia királytól érte el. (A konkrét vita ismertetésétől itt eltekintek bonyolultsága és terjedelme miatt). A világi hatalomra törő papság nem tudott megbirkózni egy erős, egységes nemzeti állammal.¹⁰² Majd hosszas viták következtében 1378-tól 1415-ig a nyugati egyház két részre is szakadt.

Később reformzsinatok jöttek létre, hogy az egyház állapotát békés úton, egyetemek tudományos körein belül minél előbb helyre tudják állítani. Ekkor már a humanizmus hajnalán – mely előnyére vált a reformációnak –, amikor a szellemi élettől, az erőből duzzadó és a szépségtől sugárzó antik embereszményben dúskál Európa,¹⁰³ ekkor szálal fel először Luther Márton, aki őszinte híve az evangéliumnak és a humanizmus tudományosságán keresztül beszélt a néphez. Nem hiába lett a humanizmus a reformáció első generációjának a legerősebb fegyvere. Így kijelenthetjük, hogy a várva várt békés úton történő megoldást Luthert hozta meg, aki az eredeti keresztyén szellemiséget, tanokat és eszméket hirdette. Neki köszönhetően pl. Németországban 1570 körül a birodalom lakosságának 9/10-e protestáns vallású lett. A birodalmon kívül erősebb államokban tudott meggyökeresedni a lutheri egyház, pl. Skandináv államokban. A lutheri tan nem a papi tekintély uralmát kívánta előtérbe helyezni, hanem a keresztyén ember vallását, ami egészen szabad, szellemi és személyes.¹⁰⁴

3.8. *Institutio* – A keresztyén vallás rendszere

A római püspökök és papok által meghatározott, és gyakorolt hierarchikus egyházszervezet helyébe lépett,¹⁰⁵ a kálvinizmus legalapvetőbb forrása, az *Institutio*, amelyet Kálvin fő műveként tartanak számon. Dolgozatomban számos helyen térek ki a benne foglalt tartalmakra

¹⁰⁰ Révész Imre: Egyháztörténelem, I. könyv, Az őskereszténységtől az ellenreformációig, Dunamelléki Református Egyházkerület, Ráday Nyomda, 1993. 19-21.o.

¹⁰¹ uo. 38.o.

¹⁰² uo. 48.o.

¹⁰³ uo. 52.o.

¹⁰⁴ uo. 62o.

¹⁰⁵ Barbara Schenck-Georg Rieger: Kálvin János élete és teológiája röviden, ford. és szerk. dr. Békefy Lajos, Budapest, 2009.

és azok elemzésére. Ebben a fejezetben célom az *Institutio* megírásának körülményeinek feltárása, kiadás-történetének, szerkezetének és hatásának általános ismertetése.

Az *Institutio* keletkezése¹⁰⁶

Az *Institutio* elsődleges üzenete, hogy ez Kálvin „egyetlen hiteles foglalata”,¹⁰⁷ amely összefoglalja szellemi és eszmei rendszerét a hitről, vallásról, népről, szentségekről, keresztények szabadságáról, imádságról és a törvényekről.

Eme fő műve Kálvin teljes lelki képe, egyéniségének, főként érzelmvilágának népszerű gazdag volta, stílusának csodálatos hangszerelése, amely hiánytalanul tartalmazza a mondanivalóját. Ez, amiért küldetett és amire az életét feltette. Ez a mondanivaló pedig nem más, mint az Igéről való bizonyágtétel, a teljes Szentírásban kijelentett Igazság kifejtése, igazolása, védelme.

Az *Institutio*-t a benne híven, tisztán, alázatosan és rettenhetetlen bátorsággal tolmácsolt Ige tette naggyá és erővé. Ez a történetfölötti örök hatalom ajándékozott neki történetet és történeti hatást. Az *Institutio*-nak tehát hatalmas története van. Ennek első szakasza a legelső alakjában való megszületéséig, a második végleges irodalmi formájának kikristályosulásáig tart, a harmadik az *Institutio* élő nyelveken való irodalmi megsokszorozódását egyre jobban lombosodó és teológiai hatásait foglalja magába.

Azt hogy mikor és hol fogott hozzá legelőször Kálvin nem tudni, de végső befejezése: Bázelen 1535. augusztus 23-án, a bázeli 7-8 hónapos ott tartózkodása alatt pattant ki a fejéből (az akkor huszonöt éves Kálvin).

Kiadások és hatások

A francia reformáció idején épp akkoriban hágott tetőfokára az eszmék zűrzavara. A régebbi bibliás-humanista álláspontok ekkor kezdtek már keveredni a lutheri és Zwingli-féle eszmékkel. Mintahogyan a királyi előszó legelső soraiból is kiderül, hogy könyve megírásával eredeti célja a franciaországi hívő gyülekezet szolgálata volt: elemi kalauzt akart adni az igaz vallásban azoknak a vágyakozó lelkeknek, akik szerették volna megismerni Krisztust, de kellőképpen nem rendelkeztek helyes ismertekkel. A legtöbb reformátorral ellentétben pozitívumokkal kezdi a művet.

Kálvin, aki hálásabban senki sem becsülete meg az előtte járt úttörők szent fáradozását és útmutatásait, többet vagy kevesebbet elődeitől tanult, vett át és gondolt tovább. Legkevesebb hatással volt rá Zwingli, de annál nagyobb Melancthon és kettejük tanítója Luther.

¹⁰⁶ Kálvin János *Institutioja*, Stichting Hulp Oost Europa, Budapest, 1995. 1. fejezet

¹⁰⁷ uo. 1. fejezet 158.o.

Első kiadásának mintájául a lutheri *Kis Káté* (1529) szolgált, de számos kérdést sokkal részletesebben vizsgált Kálvin, mint Luther, amelyet 1536-ban, Bázelen adtak ki latin nyelven. Strasbourgi száműzetése alatt került másodszorra, 1539-ben kiadásra, ami hat fejezet helyett már tizenkét fejezetből állt. Ekkor vált Kálvin vallásos eszmerendszerének elsődleges forrásává, és a többi írása másodlagossá.¹⁰⁸

Majd 1541-ben Genfben kiadják harmadjára, de már francia fordításban, ami hatalmas áttörést jelentett, hiszen minden francia ajkú számára elérhetővé váltak Kálvin tanai. A végleges nem pusztán a szakadatlan gyülekezeti, tanítói, pásztorkodó, irodalmi munka, hanem egyúttal a legkeményebb harcok korszaka is volt: harcoké, amelyek közt bár nem a test fegyvereivel folytak, nagyon sokszor még az élete sem volt biztonságban, s amelyek még az ő egészen kivételes lelki erejét és önálló képességét is súlyos próbára tették.¹⁰⁹ Brunetiere Ferdinand az alábbiakat vallotta a végleges műről: „Az *Institutio a francia próza egyik legnagyobb alkotása, mégpedig időrendben a legelső olyan, amelyikről el lehet mondani, hogy arányaiban, elrendezésében, fölépítésében csakugyan van valami monumentális.*”¹¹⁰

Kálvin halálát követően több fordításban is megjelent, köztük 1557-ben Genfben olaszul, 1560-ban hollandul, 1561-ben Londonban angolul, 1572-ben Heidelbergben németül és 1597-ben Londonban spanyol fordításban is kiadták.¹¹¹

Szerkezete

Az 1559-es kiadás már a humanista felfogásból is merít, így kimondható, hogy világos, megfontolt, jól kidolgozott, átgondolt és átfogó rendszert alkot a keresztény hittel kapcsolatos kérdésekben. Kálvinnak nincs központi tana, mint a felvilágosodás kori műveknél, hanem inkább központi jelentőségű témái vannak.¹¹² Vallásos gondolatainak és elveinek legfőbb forrása a Biblia, amely legfőképp írásmagyarázatokban formálódott ki. Mindemellett a reformáció első generációs alakjainak is sokat köszönhet, mely legtöbb művében-nyomokban vagy egészben hatást gyakoroltak rá a következő személyek: Luthernek, Martin Bucernek¹¹³ (strasbourgi barátjának és kollégájának), Bullingernek, Farelnek és Melanchtonnak egyaránt.

¹⁰⁸ Alisten E. McGrath: Kálvin, A nyugati kultúra formálódása, Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 152.o.

¹⁰⁹ Kálvin János Institutioja, Stichting Hulp Oost Europa, Budapest, 1995. 2. fejezet

¹¹⁰ uo.

¹¹¹ uo. 2. fejezet 150-151. o. 7.1. táblázat alapján

¹¹² ou. 161.o.

¹¹³ Martin Bucer (1491-1551) strasbourgi reformátor és hittudós, Kálvin barátja és tanítója volt. Heidelbergi egyetemen tanult, e tájt ismerte meg Luthert. Számos vitában vett részt, de fontosnak tartotta a hit megreformálást,

Kálvin tanait legjobban egybefoglaló, fő művének, az *Institutio*-nak fenn maradásának köszönhetően, - az évszázadokon át fennálló problémák megoldására válaszokat vagy javaslatokat adott -, a kálvini gondolkodásmód, eszme- és intézményrendszer kidolgozása, sem halála után, sem az ellenreformáció során nem veszett el.

Előszava¹¹⁴

Kálvin az előszót I. Ferenc királynak ajánlotta: Ferencnek, a hatalmas és dicsőséges uralkodónak, a franciák legkeresztyénebb királyának, mint fejedelmének, Kálvin János békét és üdvösséget kíván.¹¹⁵ Eredetileg nem a Dicsőséges Királynak szerette volna ajánlani – de az ország politikai helyzetére és protestáns üldözésekre tekintettel mégis a királynak ajánlotta, mivel ezt a francia népnek írta, érthető formában megszerkesztve. Természetesen kihangsúlyozta, hogy nem személyes okok miatt írja neki az előszót, tehát nem a haza térése érdekében. Habár kijelentette, hogy ha lehetősége nyílik rá, élne a hazatérés jogával. Ettől függetlenül ő mégis a közös ügyért küzd, félretéve a saját érdekeit. Egyébiránt ismerteti a királlyal és beleegyezését – „a Te beleegyezéssel”- kéri, hogy vessen véget az öldökléseknek és száműzetéseknek, a „farizeusokkal” szemben. A Kegyes Királyt a jogos védelemre szólítja fel. Másrészt rávilágít, hogy, ha elolvasta a király a Hitvallásukat, akkor ennek függvényében bölcsen, „részhajlatlansággal” döntsön és rá fog jönni, hogy amit az egyházukról híresztelnek – s emiatt vérfürdőket, kínvallatásokat rendeznek – mind „szemenszedett szemérmetlenség”. Pál apostolra hivatkozik, mikor azt tanítja, hogy minden prófécia a hit mintájára készült, és ez a legjobb irányelv az írásmagyarázat megítéléshez.

Hatása – Kálvinista értelmezése

Az *Institutio* a kálvini életműnek egy sűrítőménye és összefoglalása, a reformáció teológia-elméleti teljesítménye betetőzőik, logikus dogmatikai rendszerré válik, és egyben lezárul. A lezárás nem más, mint a feltörekvő korai polgárság kimondta végső szavát, amit még vallási formában meg tudott fogalmazni. A polgárság maga forradalmaiban eleinte a kálvini eszméket használta fel forradalmi ideológiaként majd fokozatosan áttért érdekeinek politikai formában való kifejezésére. A XIX. században tértek vissza Kálvin eredeti értelmezéséhez, ezt nevezték „Kálvin reneszánsz”-nak. A *polgárság forradalmi filozófiája* az ember képességeit, értelmi

egységesítését, de ellenezte az anabaptizmust.V. Károly 1549 áprilisában száműzte Strاسبourgból, ahogy érkezett, úgy távozott, menekülteként. Canterbury érsek meghívására Angliába ment, így terjedhetett el ott is a reformáció. (Forrás: Martin Greschat: Martin Bucer, Egy reformátor és a kor, amelyben élt, Kálvin Kiadó, Budapest, 2011.)

¹¹⁴ Forrás: Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere 1559, szerk. dr. Antal Géza, Refm. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1909. Előszó

¹¹⁵ uo. 7.o.

erejét állította a társadalom átalakulásáért vívott harcban reménysége középpontjába. A forradalmi polgárság az emberre mondott igent, s eszményeinek (szabadság, egyenlőség, testvériség) megvalósíthatóságát az *embertől* remélte.

4. Kálvin hatása

Kálvin halálát követően erősödött meg hatása a világban, hiszen a kálvinizmus már a XVI. század végére nemzetközi mozgalommá és vallássá vált. Az 1530-as és 1540-es évek Európájában nem utalt rá semmi, hogy a század végére és az ezt követő időszakban Kálvin gondolatai és reformjai olyannyira meghatározóak lesznek, mint ahogyan azt a történelem mutatja.

Luther halálát követően a reformáció első hulláma „kifulladt”, így kellett jönnie egy második generációnak. Ekkor kezdett Kálvin felemelkedni és hamarosan a reformáció élére törni. Kálvin fő műve, melyet előző fejezetekben már kifejtettem, az *Institutio* világos, érthető, egyedülálló, átlátható, rendszerezett és maradandó műnek számított a második generáció és a későbbi kálvinisták számára is.

A nyugat-európai országokban, ahol a reformáció központi szerepet töltött be a nép széles rétegeiben, azon ország gazdasági és szociális életét radikálisan átalakította¹¹⁶ és mozgalmakat, forradalmakat vagy akár háborúkat is indított el, vagyis történelmet írt. Hisz Kálvin, ha nem is tudatosan, de Európa nagyobb országainak jelentős részében egyfajta forradalom elindító „löketet” adott.

Célja volt, hogy az egyház és az állam elkülönüljön, de együttműködő maradjon, a közéleti gondolkodást átformálja,¹¹⁷ belpolitika megerősítse és dinamikusabb szemléletmód kialakítása a társadalmi viszonyok modernizálása miatt, mindezt a keresztyén hit szellemében.

Nemzetközi térhódítást az 1559-ben Kálvin által Genfben alapított akadémiának is köszönhetette, mivel így az európai egyetemek is előnyben részesítették a református hit oktatását is. Ezt követően a heidelbergi Egyetem lett a kálvinizmus fellelegvára. A *nantes-i*

¹¹⁶ Benke György: Kálvin társadalmi etikája, Református Zsinati Iroda Sajtóosztály, Budapest, 1986. 9.o.

¹¹⁷ Közjólét javítása céljából szociális intézkedéseket vezettek be Genfben Kálvin hatására. (Forrás: Benke György: Kálvin társadalmi etikája, Református Zsinati Iroda Sajtóosztály, Budapest, 1986. 169.o.)

ediktumot (1598)¹¹⁸ követően, számtalan sok kálvinista egyetemet és kollégiumot is alapítottak (Harvard Kollégium 1636.).

A francia felvilágosodás egyik nagy alakja Rousseau, akire szintén nagy hatást gyakorolt műveivel és gondolkodásmódjával a francia forradalomra, a következőképpen vélekedik Kálvinról: „Azok, akik Kálvint csak teológusnak tekintik, nem ismerik föl az ő géniusának egész szélességét. Bölcs törvényeinek kiadása, amiben neki nagy része volt, nem kevesebb tisztességet szerzett neki, mint Institutio-ja. Bármilyen forradalmat is hoz az idő vallásunkban, mindaddig, amíg a haza és a szabadság szeretete ki nem alszik közöttünk, ennek a nagy embernek az emléke tiszteletben fog tartatni.”¹¹⁹

Kálvin reformgondolatai a XVI. században, azaz a református eszmék és gyakorlat a Nyugat-és Közép Európa legnagyobb részén hatott. Hitvallásával és szervezetével a genfi egyház további református egyházak példaképe lett. Hosszú távú hatást gyakorolt a kálvinizmus Hollandiában és Angliában. A XVII. században Kálvin követői és a franciaországi hugenották által a kálvinizmus tért hódított Észak-Amerikában, amelynek elemzésére a jelen dolgozatomban nem terjed ki.

4.1. Kálvin és a protestantizmus hatása az alkotmányeszmé megvalósulásához

A XV. század végén, a XVI. század elején megjelentek első olyan politikai művek, melyek a teológiától különálltak. A politikai ideológiák küzdelme még hosszú időn át a különböző egyházi tanítások egymással folytatott harcában fejeződik ki. Ez meg is magyarázza, hogy az első polgári forradalmak is a reformáció során már kialakult vallásban, a kálvinizmusban találták meg a maguk teológiáját.

A reformáció politikai ideológiáját Luther alapozta meg, az egyház és az állam elválasztásának tanával. Kálvin e tant továbbfejlesztve, államhatalom konkrét szervezett formáira, illetve a hatásköri megosztások összes szervezeti konzekvenciáit is levonta. Ezek hatottak ki a politikai gondolkodásra, politikai és jogi intézmények fejlődésére vagy kialakulására.¹²⁰

¹¹⁸ Révész Imre: Egyháztörténelem, II. könyv, Az őskereszténységtől az ellenreformációig, Dunamelléki Református Egyházkerület, Ráday Nyomda, 1993. 3.o. (A nantesi ediktumot 1685-ben XIV. Lajos visszavonta, mellyel több, mint egymillió polgárát fosztotta meg vallási és polgári jogától)

¹¹⁹ uo. 3.o.

¹²⁰ Forrás: Kovács István: Magyar Alkotmányjog I., JATE Kiadó, Szeged, 1990.

Vitatott kérdés, hogy vajon elősegítette Kálvin a politikai szabadság kibontakozását. Emil Doumergue¹²¹ nagy gondot fordított annak kimutatására, hogy Kálvin politikai alapelvei már a „szabadság, egyenlőség, testvériség” címszavaival értelmezhetők és magyarázhatók. Az egyenlőség olyan érték, amely a demokrácia és a közösségi döntéshozatal szempontjából nélkülözhetetlen.¹²² Mindemellett kifejtette, hogy a világi kormányzatra miért szükséges: „Teljesen ugyanaz a logika, amelynek az erejével a kálvinista ember a maga dogmájából kényszerűen le kellett, hogy vezesse az egyház alkotmányát, teljesen ugyanaz a logika kényszeríti őt arra, hogy egyházából viszont vezesse le a polgári kormányzatnak alkotmányát, az államnak a formáját.”¹²³

Mint fentebb említettem (Doumergue-nál) Kálvin szerint a közösségi döntéshozatal teológiai okokra vezethető vissza. Az ember bűnös és korlátozott volta miatt szükséges a kölcsönös kiigazítás, különösen a döntéshozatal, a kormányzás terén. A kölcsönös kiigazítás pedig a legjobban a közösségi döntéshozatalban érhető tetten. A különböző lelkészi testületek tagjai egy-egy adott ülés alkalmával kölcsönösen mutattak rá egymás hibáira. Nem csak a kölcsönös kiigazítás és ellenőrzés miatt volt erre szükség, hanem a döntéshozatal fontossága által megkövetelt bölcsesség miatt is, illetve a különböző vélemények és nézőpontok fontosak egy adott döntés meghozatalánál. Ennek következtében ezeket az elveket nem volt nehéz átültetni a világi politika színterére.¹²⁴

Az alkotmányeszmé megvalósulását két tényező segítette elő. Az egyik, a törvények fontosságáról alkotott véleménye, azon belül is a hatalmat korlátozó funkciójának kialakítása. Az állam egyik legfontosabb feladatává avanszálja.

A másik tényező, az *egyházalkotmány* megalkotása, más néven egyházi rendtartás vagy egyházi fegyelem, amelyben Kálvin „demokratizálta” az egyházi tisztségeket, illetve hivatalokat és megerősítette a világiak szerepét az egyházban.¹²⁵ A világi hatalomnak semmilyen beleszólása nem lehetett az egyház hitvallásának kialakításban és az egyház közösségi rendjére. A világi kormányzatnak teljesítenie kellett a kötelességét: „Istennek külső tiszteletét ápolja és védelmezza, a kegyességnek igazi tudományát és az egyháznak állapotát

¹²¹ Emil Doumergue: Kálvin-kutató és életrajzíró.

¹²² Birkás Antal: Reformáció, államhatalom és politika, Luther Kiadó, Budapest, 2011. 147.o.

¹²³ Emil Doumergue: Kálvin jelleme, Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség Kiadványai, Budapest, 1922., 98.o.

¹²⁴ Forrás: Birkás Antal: Reformáció, államhatalom, politika, Luther Kiadó, Budapest, 2011.

¹²⁵ Barbara Schenck-Georg Rieger: Kálvin János élete és teológiája röviden, ford. és szerk. dr. Békefy Lajos, Budapest, 2009.

*oltalmazza, életünket az emberi társasághoz szabja, erkölcsünket a polgári jó rendhez idomítsa, minket egymás között megbékéltessen, a közös békét és a nyugalmat őrizze.”*¹²⁶

Magyarországon is e néven honosodott meg. A rendtartást hivatalosan is 1542-ben a genfi polgárok szavazással is elfogadták, amely Európa szerte mintául szolgált a kálvinista egyházközösségnek, ezzel együtt példája lett a közvetlen demokratikus úton, a nép által közvetlenül elfogadott olyan állami törvényeknek is, mely a többi állami törvény felett állt.¹²⁷

Kálvin a demokrácia előfutára lenne?

„Nem tagadom, az arisztokrácia, vagy az általa és a polgári közrend által kormányzott állam a többi valamennyit felülmúlja. Az embereknek bűne és hibája idézi elő azt, hogy biztosabb és tűrhetőbb, ha kormányzatot többen tartják kezükben, hogy egy a másikkal kölcsönös támogatója legyen, hogy egymást tanítsák és intsék, s ha valamelyik a kelleténél tovább megy, többen legyenek bírák és mesterek a szenvedélynek a megfékezésére” - vélekedett Kálvin.¹²⁸

Az alkotmánygondolat kezdete, az államszerződéses felfogásából kiindulva egyidejűleg a királyi abszolutizmus kialakulásával alakult ki a joggyakorlatban, hogy a királyi hatalmat korlátozni szükségeltetik,¹²⁹ az önkény megakadályozásának érdekében.

Kálvin hajlott a demokrácia felé, de eme gondolatsor „gyöngyszemeit nem fűzte tovább”, amelyet az utána következő nemzedékeknek kellett megtenniük. Bár a kálvinizmus a XVI. századi formájában nem éppen nevezhető demokratikusnak a szó mai értelmében, de a protestantizmus által megfogalmazott elvek és gyakorlatok alapján mégis felfogható egyfajta demokráciaként.¹³⁰

Úgy gondolom, hogy a protestantizmus és Kálvin is hozzájárult az alkotmányeszmé megszületéséhez. Párhuzam figyelhető meg a kálvinista dogma és az alkotmányeszmé közt.¹³¹

1. *Dogma jellege*: A dogma tudomány, ami azt jelenti, hogy van egy „kijelentett, revelált” jellege a dogmának. Vagyis az alapigazságok nem megváltoztathatók. Hasonlóan az alkotmányeszmé esetében is felelhető a párhuzam. Az alkotmány is elvben örök és megváltoztathatatlan (annak ellenére, hogy emberek alkotják).

2. *Imperatív elv*: Fontos elem a református dogmatikában a parancsoló tekintély momentuma. A dogmatika (jogi és teológiai) mindig írott szöveget vesz maga elé. Ezen szövegek szinte

¹²⁶ Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere 1559, szerk. dr. Antal Géza, Refm. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910. 748.o.

¹²⁷ Forrás: Kovács István: Magyar Alkotmányjog I., JATE Kiadó, Szeged, 1990.

¹²⁸ Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere 1559, szerk. dr. Antal Géza, Refm. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910. 754.o.

¹²⁹ Kálvin János: Tanítása a keresztyén vallásra 1559., ford. dr. Békési Andor, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1991. 303.o.

¹³⁰ Birkás Antal: Reformáció, államhatalom, politika, Luther Kiadó, Budapest, 2011. 148.o.

¹³¹ Forrás: Jura 2005/1. Birkás Antal: A kálvinista dogmafelfogás és az alkotmányeszmé

kivétel nélkül nagy tekintélynek örvendenek (pl.: Szentírás). Ahogyan a dogma, úgy az alkotmány is tartalmaz olyan igazságokat, amelyeknek alapja a tekintély, és amelynél a tekintély és igazság megdönthetetlenek. („mindenek felettsége”)

3. *Konszenzus eredménye*: A dogmában sincs teljes igazság (objektív igazság), csak részigazságok, mivel a dogmák esetében is van egy „hozó-alkotó” testület, amely nagy hatást gyakorolt a későbbi alkotmányeszmé kialakulására. Az alkotmányt is egy adott testület hozza létre, embernek egy adott csoportja, és a benne foglalt eszmék ellenére elmondható, hogy tökéletes alkotmány nincs. Továbbá fontos megemlíteni, hogy konszenzus által jön létre, vagyis egy adott megállapodási folyamat eredményét (alkotmányozó testület, alkotmányozó ülés, zsinat ...stb.) képezi.

4. *Rendszertan hiánya*: Mint ahogyan az alkotmányt jogrendszer nélkül nem lehet elképzelni, úgy a dogmát sem keresztyénség nélkül. A dogma nélküli keresztyénség nem valósítható meg, ennek több oka (vallápszichológia) is van, amit nem részletezek.

5. *Alapnorma*: Szentírásnak, a dogmatikában betöltött szerepe és az alkotmány közt vonható párhuzam. A Szentírásnak, mint „alapnormának” a jellege hathatott az alkotmányeszmére, mely szintén mint alapnorma, a „törvények törvénye” erővel rendelkezik egy adott jogrendszert tekintve.

6. *Normatív jelleg*: A dogmatikában és az alkotmányban is jelen vannak a normák és normatív tételek. A tételek a gyakorlatot segítik, konkrét érvként szolgálhatnak konkrét döntésekhez.

7. *Didaktikai funkció*: Nem feltétlen teológiai eredetű hatásként jött létre. A dogma és az alkotmány esetében is megfigyelhető a didaktikai funkció, ami nem az erkölcsös életre nevel, hanem a tudatos polgárrá.

*„Ahogy az égben a szentek rangsorát, úgy tüntette el Kálvin egyházán belül a hierarchiát. A kálvini hittételekben az egyház ezáltal elválzik a világi hatalomtól, és belső demokratizmusra tesz szert. Az egyházon belüli egyenlőség eszméje és gyakorlata pedig az egyetemes egyenlőség és szabadság első lépése”. – vélekedett Pap Gábor.*¹³²

E gondolatokból született meg a nyugat-európai alkotmányos szabadság, demokrácia és a népek- nemzetek politikai nagykorúsága. Kálvin ellene volt a fejedelmi abszolutizmusnak. Az ún. vegyes demokráciának volt a híve, mivel az arisztokratikus jelleget is magába foglalta, de elvetette a „*princeps legibus solutus*”, azaz nincs a törvények alól felmentett fejedelem.¹³³

¹³² Pap Gábornak idézett tanulmánya, In.: <http://mek.oszk.hu/01300/01394/01394.htm>

¹³³ Jura 2005/1. Birkás Antal: A kálvinista dogmafelfogás és az alkotmányeszmé

Ernst Troeltsch úgy vélte, hogy Genfben az egyházközségnek az állami köztársasággal való összefonódottsága hatott a népuralmi gondolatokra. Walther Köhler úgy fogalmazott, hogy a kálvinizmus a köztársaság előhírnöke volt.¹³⁴

Takács Imre alkotmányjogász szerint, e szavazással elfogadott „kálvini alkotmány” szolgált például, a felvilágosodás filozófusának, Rousseau-nak, hogy népszavazás által lehessen az alkotmányt elfogadtatni.

Ez a rendtartás tartalmilag túlment a mai értelemben vett egyházi kereteken, ugyanis az egyházi ügyintézkést összhangban kell működtetni az állami törvényhozással és a közigazgatással egyaránt. A szabad egyházközségek társulására felépülő demokratikus egyházalkotmány szinte önként idézte elő az állam létrejöttének és felépítésének koncepcióját. Ezzel magyarázható, hogy a kálvinizmus elterjedésével együtt mindenütt teret nyert az államszerződéses felfogása. Ez az elmélet nem csak az államhatalom gyakorlásának módját, hanem az állam intézményének létrejöttét is egyenlő jogú, így kölcsönös megállapodásra képes szerződő felek akaratára és megegyezésére vezette vissza. A szerződéses felfogás általánossá válása a XVI. és XVII. század folyamán forradalmat jelentett az állam megítélésében.¹³⁵

4.2. A kálvinizmus közvetett hatása nyugat- európai államokban

A polgári forradalmak időszakáig, a zsarnokság elleni küzdelem mindig aktuális probléma volt. Minden kálvinista filozófiai elméletben, politikai művekben és irodalomban megtalálható a kálvini ellenállási jog különféle értelmezése. A zsarnoksággal szembeni felkelést közvetlen hatásként emlegetik. Amely nem csupán egy állam berendezkedését, hanem szinte egész Nyugat-Európa államainak berendezkedését átformálta.

Az egyházi fegyelem több szempontból is mintául szolgált a későbbi demokratikus állami szervezet kialakításában is. Így hatott ez a későbbi alkotmányfejlődésre, s azok intézményesülésére:¹³⁶

1. A kálvinizmus tanítása szerint *minden ember egyenlő*.¹³⁷
2. Emiatt a feudális előjogokkal ellentétben *minden tisztséget választás útján kell betölteni*, ahogyan Kálvin egyházában is választással nyerte el a tisztségét a lelkipásztor.
3. A kálvini egyházszervezetben *nincs hierarchikus viszony*.

¹³⁴ Joachim Staedtke: Kálvin János megismerés és formálódás, Vásárosnaményi Református Egyházközségért Alapítvány, Vásárosnamény, 2009.

¹³⁵ Forrás: Kovács István: Magyar Alkotmányjog I., JATE Kiadó, Szeged, 1990.

¹³⁶ Forrás: Szathmáry Béla: Kálvin a kortársunk?, nem publikált tanulmány

¹³⁷ Mt 23. 8-11.

4. Az egyházközségek önálló, egymással egyenlő jogúak. Ez szolgált mintául az *államszerződéses* elméletének.
5. A kialakuló országos szervezetek az egyházközségek papjaiból és választott világi képviselőikből álló, alulról építkező testületek, ahol nincs helye előjogoknak. Ez mutat a képviseleti demokrácia, a *parlamentarizmus* irányába.
6. Az egyházközségek életét, a tagok fegyelmezését a választott presbitérium, mint erkölcsbírósként tevékenykedett. A korábban papi feladatot jelentő presbiteri bíraskodás a *hatalmi ágak megosztása* elvének lehetett az alapja.
7. Azzal pedig, hogy Kálvin a polgári kormányzat egyik alappilléreként említi a törvényeket, mi több a felsőség és a nép viszonylatában a hatalom korlátozott voltára mutat rá, az *alkotmányos jogállam* előképének tekintendő.

Szűcs Ferenc elemzéseinek középpontjában, az *Institutio* és a kálvini teológia áll. „Kálvin hatása a nyugati gondolkodásra” című tanulmányában két hatást említ meg: közvetett és a közvetlen hatást. Kálvin teológiájából közvetlenül nem vezethető le a modern képviseleti demokratikus rendszer.¹³⁸ Emiatt szerinte a közvetett hatás a legfontosabb, amely legfőként a nyugat európai polgári demokráciák kialakulásában hatalmas szerepet játszott. Jól működő polgári demokrácia ott létezik, ahol a kálvinista felfogást követték.

Az egyház egy körülhatárolható közösség, amely az isteni igehirdetésre és a szentségek kiszolgáltatására köteles, ami csak egy konkrét helyi gyülekezetben valósulhat meg. Minden gyülekezet egy teljes egyház. Leírtak alapján egy politológus azt mondaná, hogy a *szubszidiaritás* elve érvényesül. Az Amerikai Egyesült Államokban ezt szövetségi elvnek vagy kálvini szövetségi modellnek nevezik. Minden autonóm módon működik például nincs minden államban halálbüntetés.

Ennél direkter hatását láthatjuk a *hatalomról* való tanításába. A hatalom kérdését az *Institutio* IV. fejezetében egy kézbe összpontosítása helyett, annak megosztását kívánta megvalósítani. Emellett gondolt a hatalmi ágak szétválasztására is, amely az ún. *ellenérdekeltség*, a *nyilvánosság*, és az *ellenőrizhetőség* elvén alapszik. A nyilvánosság és az ellenőrizhetőség elve a korrupciót is jobban korlátozhatná. Továbbá foglalkozik Kálvin egyházszervezési gyakorlatával is, óva intve attól, hogy rendszerét egészében a modernkori demokrácia közvetlen előzményének tekintsük – ám a hatalommegosztás elve kétségkívül Kálvin hatása nyomán vált a demokráciák egyik alapelvévé.¹³⁹

¹³⁸ Jogtörténeti Szemle 4/(2007) 1-7., Szűcs Ferenc: Kálvin felfogása a hatalomról és az államról

¹³⁹ Magyar Tudomány: Kálvin időszzerűsége, Fazakas Sándor (szerk.), Kálvin szociáletikája, 104-139.o.

Végezetül Szűcs Ferenc tanulmányában összegzi, hogy le tudta-e győzni a humanizmus emberközpontú világlátását, mert már nem az embert helyezi a világszemlélet tengely központjába, hanem az egyént. A kérdésfeltevés valójában értelmetlen. A mi hitünk válasza: Isten akkor is Isten marad. Ahogyan Kálvin számára le kell ereszkednünk a világ *theatrum gloriae Dei* - Isten dicsőségének színterére, mert a teológia fókusza:
„Egyedül Istené a dicsőség- *Soli Deo Gloria!*”

5. Kálvini hagyomány továbbélése

Kálvin közvetlen és közvetett hatását a következő országokra nézve elemeztem: Franciaország, Svájc, Németalföld, Németország, Anglia, Skócia és Magyarország. Továbbá ezen országokban vizsgáltam azt is, hogy a kálvinizmusnak milyen egyház- és államtörténeti hatásai voltak, s maga a kálvinizmus miként tudott teret hódítani magának.¹⁴⁰

5.1. Franciaország

A francia reformáció a legtöbbet Kálvinnak köszönhet, mivel nélküle egy kezdetleges, állandóan belső viszályokra alapozott, politikai hatalommal nem bíró és gyorsan feldarabolódó közösség maradt volna.

A reformáció elterjedése jelentős mértékben függött I. Ferenc¹⁴¹ külpolitikájától, hiszen az 1515-ös marignanói csatát követően, melyen a milánói hercegséget szerezte meg magának, de a Német-Római Császári címet is szerette volna megszerezni. Emiatt a császár és a király közt 1519 és 1558 közt több háborút is megvívott. Ferenc király Melanchtont, teológiai tanácsadójának¹⁴² hívta meg Párizsba, hogy a német protestánsok rokonszenvét megnyerje.¹⁴³ Ezzel egy időben pedig szintén a francia fővárosban a protestánsokat üldözték is, így ez a stratégiai fogás hiteltelenné vált. Ezt követően Rómához való kötődését a *Pragmatica Sanctio* (királyi rendelet) által szentesítette, amelyet 1438-ban a francia felsőpapság el is fogadott.

Az 1500-as évek elején megnőtt azon eretnekek száma, akiket - főként a protestánsok- az egyházi bíróságok elé állítottak, majd az általuk hozott ítéletnek a végrehajtását a világi hatóságokra bízták. Rendszerint máglyahalált tartalmazott az ítéletben szereplő szankció.

¹⁴⁰ Ezen rész elemzésével az volt a célom, hogy a kálvinizmus további egyház- és államtörténeti hatásait feltárjam. Szerettem volna látni, hogy a protestantizmus a kálvinizmus révén miként fejlődött tovább, hogyan formálta át a történelmet. Katolikusként, katolikus szemléletemnél fogva rendkívül érdekesnek tartottam, hogy a református dogma és etika milyen politikai és egyháztörténelmi „forradalmon” ment át az általam vizsgált országokban. Egyébiránt a kálvinizmus által hogyan fejlődtek ki a különböző államtani megközelítések, államformák, kormányzatok, és nem utolsósorban az alkotmányeszmé gondolata. Rendkívül érdekesnek tartom azon elképzeléseket, hogy Nyugat-Európában milyen párhuzamokat vontak le a kálvinista dogma és az alkotmányeszmé közt, hogyan értékelték a közjog szerepét, az egyház és állam viszonyrendszerét, az egyházon belül a gyülekezet és a laikusok szerepét. Meglátásom szerint Kálvinnak és a kálvinizmusnak volt, van és lesz is mondanivalója. Úgy gondoltam a kálvinizmusnak nem csak közvetlen kihatásait tárom fel, hanem egy teljes nyugat-európai kultur- és egyháztörténeti és államtani történelmi vonatkozásait is.

¹⁴¹ I. Ferenc uralkodott Franciaországban 1515-1547-ig. A marignanói csatával alapozta meg a Pápai Állam és a Francia Királyság közti szövetséget, a nagy francia forradalomig.

¹⁴² Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin János Kiadója, Budapest, 2003. 14.o.

¹⁴³ uo. 14.o

A reneszánsz hajnalán maga a király is hajlott a humanizmusra, a fejlődésre. Erre a vallásos humanista oldalára próbált hatni Kálvin is, mikor az *Institutio* előszavában hivatkozik, hogy e szellemiségben a reformációt ért vádak hamisak és alaptalanok. A francia vallásos humanizmus¹⁴⁴ teljesen más ütemben fejlődött, mint bármely más korabeli mozgalom. Kálvin kezdetben követte a vallási humanizmust, majd 1534-ben eltávolodott tőle, szakított Rómával és megtért. Ekkor úgy döntött, hogy elhagyja Franciaországot (1533. november második felében)¹⁴⁵ és önkéntes száműzetésbe ment.

Első genfi száműzetés után ismét Franciaország 1541-ig

Amikor Genfből Farelel együtt Kálvint száműzték, akkor 1538-1541-ig Strasbourgban élt. Ahol úgy gondolta, hogy folytathatja lelkészi és írói hivatását. Európában akkoriban Strasbourg a legnagyobb étellel teli, nyüzsgő központ volt, Genffel ellentétben. Itt lelkipásztori és politikai tapasztalatokkal lett gazdagabb. E tájt a város reformátora Martin Bucer volt, aki által az egyházi- nemzetközi diplomáciát is megismerhette. Emellett az irodalmi munkássága szárnyalt, a legtöbb könyvét itt adta ki, többek közt az *Institutio-t* (1539), ami 1541-ben francia fordításban is megjelent, illetve ami még kiemelkedő, Pál rómaiakhoz írt levelének kommentárjastb. Ezen időszak alatt az eszméi itt párosultak a gyakorlati étellel.

Az 1539-es *Institutio*-ban már több ógyházi hivatkozások találhatók, amelyeknek indoklást is ad, illetve a teológiájának megvédésével (apologetikai hangvétele) kapcsolatos eszmekifejtés hangvétele is megváltozott. Előszava jobban kimunkált, újabb témák kifejtése miatt a fejezetek száma is nőtt. A XIII-XV. fejezetben tárgyalja a keresztény szabadságot, az egyházi és a vallási kormányzás kérdéseit.¹⁴⁶

Még 1540 júliusában strasbourgi polgárjogot szerzett és Bucer hatására, elvette az özvegy *Idelette de Bure-t*. Mindemellett jelentős szellemi és társadalmi elismerésre is szert tett.

Fordulópontot, a francia nyelven kiadott 1541-es *Institutio* hozta meg az országban, mikor már saját anyanyelven mindenki számára elérhetővé váltak a kálvini reformok, alátámasztott érvekkel. Ekkor a párizsi parlament 1542 júliusában azt rendelte el, hogy három napon belül minden heterodox¹⁴⁷ írást, különös tekintettel az *Institutio*-ra, be kell szolgáltatni az összes példányt a hatóságok részére. Majd a parlament 1545 júniusában kiadott egy tiltott művekről szóló jegyzéket (Genfben nyomtatott könyvek nagy részére is kiterjedt, mivel úgy vélte a parlament, hogy ellenmozgalmat indított ellenük a genfi reformáció), ami ellen a

¹⁴⁴ Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003. 16.o..

¹⁴⁵ Alisten E. McGrath: Kálvin, A nyugati kultúra formálódása, Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 81.o.

¹⁴⁶ Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003. 58.o.

¹⁴⁷ Jelentése: eretnek, téves hitű

könyvkereskedők erélyesen fellázkodtak, hiszen akkor tönkrementek volna (a könyveik jelentős hányadát Genfben nyomtatták akkoriban). De ettől függetlenül a genfi könyvek tovább áramoltak az országba. Így tudott felvirágozni a könyvcsempészet az országban. (Ugyan ez a titkos kereskedelmi módszer az 1565-ben kezdődő vallásháború miatt már akadályozva lett, de ekkorra már Kálvin nem élt és hosszú éveken át húzódó vallási háborúk vették kezdetüket).

Minden jól alakult, amikor aztán októberben Genfből érkeztek farelisták (Farel követői), hogy szeretnék, ha Kálvin visszatérne Svájcba. Hosszas győzködés után végül elment, de ugyan tervezte, hogy miután rendet tesznek Bucerrel, visszatér, de ez nem így alakult...

Kálvin hatása - halála után Franciaországban

A kálvinizmusi ideológián alapuló vallásháborúk megosztották Franciaországot politikailag, társadalmilag és területileg. A reformáció főként a dél-franciaországi nagyobb városokban terjedt el (Lyon, Orléans, Párizs, Rouen). Kálvin halálakor a francia reformátusok, a hugenották, már nagy szellemi és társadalmi súllyal bírtak az országban. Egyházi életük a genfiével vetekedő tisztasággal fénylett s az állam ellenséges indulata csak önállóságát növelte.

A kálvini jog hatásának kialakulásában jelentős szerepet töltöttek be a francia hugenották.

A kálvini jog hatása legelőször Franciaországban bontakozott ki, így ezen keresztül mutatnám be, hogyan alakultak át az evangéliumi mozgalmak, öntudatos szervezkedéssé,¹⁴⁸ melyeket a kegyetlen állami és egyházi hatóságok próbáltak megsemmisíteni.

Kálvinizmus Franciaországban

A mozgalmak, szervezkedések és végül háborúk kitörésében az országban élő hugenották, - akik Kálvin halálakor nem csak szellemi, hanem társadalmi súllyal is bírtak már az országban, - szerepvállalásával valósult meg. De valójában kik is a hugenották? Ezt a kifejezést használjuk a Franciaországban élt Kálvin követőire (réformés), valamint 1545 és 1787¹⁴⁹ közti vallási menekültekre (francois réfugiés) egyaránt. A XIX. századi Németországban szilárdult meg a reformált franciákat összefoglaló hugenotta névhasználat. A hugenotta kifejezést 1561-ben az állam betiltotta, majd az 1560 és 1629 közti időszakban a reformáltak politikai mozgalmára is kibővítették, amely az államhatalomba való beavatkozás jogáért küzdött.

¹⁴⁸ Révész Imre: Egyháztörténelem, Dunamelléki Református Egyházkerület, Ráday Nyomda, 1993.

¹⁴⁹ Eberhard Gresch: A hugenották története, hite és hatása, Kálvin János Kiadó, Budapest, 2008.

A hugenotta háború közel harminc éven át tartott, amely több szakaszos vallásháborúba vezetett.

A központi kormányzat meggyengülését követően 1562 januárjában kibocsátották a *saint-germain-en-laye-i* ediktumot, mely szerint nagyon szigorú feltételek mellett a kálvinisták nyilvános istentiszteletet gyakorolhattak.¹⁵⁰ Ez volt Európában az első olyan ediktum, amely két felekezet egymás melletti működését is eltűrte. Franciaország déli részein ez ellen fellázadtak és kezdetét vette a polgári háború, ahol a politika és a vallás összefonódott.

Az első vallásháború 1563-ban az *amboise-i ediktummal* zárult, amiben elismerték minden ember korlátlan lelkiismereti szabadságát.

A béke nem tartott sokáig az országban. A Nimes-ben történt katolikus vérfürdő visszavágásaként, Szent Bertalan-éjjelén vérengzésbe torkollott egy párizsi menyegző. (1572) Ezen az éjszakán a hugenották közül mintegy 2000 embert öltek meg. A tömeges gyilkosság nem hozta meg a várt eredményt, és a háború kiújult, ami az egész országra kiterjedt.¹⁵¹

A déli tartományokban a hugenották katonai és politikai szervezeteket állítottak fel, mivel a Szent Bertalan-éji vérengzés és az azt követő harcok mind hidegen hagyták az uralkodót. IX. Károly halálát követően III. Henrik került hatalomra, aki 1576 májusában megkötötte a hugenották számára rendkívül előnyös *beaulieu-i békét*. Biztosították számukra a szabad vallásgyakorlást Párizson kívül mindenhol az országban, minden vallási okból hozott bírósági ítéletet hatályon kívül helyeztek, a Szent Bertalan éjszakájának áldozatait rehabilitálták és elismerték a lelki pásztorok által kötötetett házasságokat is.

Majd a hatalomváltást követően, ami IV. Henrik kezében összpontosult, kiadta a nantes-i türelmi rendeletet, amellyel véget vetett a 36 éves polgárháborúnak. Vallásszabadságukat ténylegesen csak a nagy francia forradalom után nyerték el.

5.2. Svájc

A XVI. század elején alig 800 000 fő az egész svájci lakosság és ebből több mint negyede Zürichben és Bernben élt.¹⁵² Három területcsoportból állt, tizenhárom kantonból és csatlakozott területekből. Egyetlen céljuk, hogy mindenki független maradjon,

¹⁵⁰ Alisten E. McGrath: Kálvin, A nyugati kultúra formálódása, Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 205.o.

¹⁵¹ Herber-Martos-Moss-Tisza: Történelem 1500-tól 1789-ig, Reáltanoda Alapítvány, 1995. 58.o.

¹⁵² Ulrich Gáber: Huldrych Zwingli, Bevezetés életébe és munkásságába, Kálvin Kiadó, Budapest, 2008. 11.o.

szövetségesként, melyhez szükséges volt, hogy a döntéshozás egyforma maradjon. A reformáció idején jelentős érdekütközésekhez és emiatt konfliktusokhoz vezetett, hiszen más és más volt a felfogás, hogy mi szolgálja az államszövetség javát. A kantonok szabadon dönthettek a vallási kérdésekben, kivéve az alávetett területek.

Kálvin megtérését követően 1535-be Bázélbe ment (*Martinus Lucianus* néven, ami nevének anagrammája), innen figyelte csendesen az európai eseményeket, a reformáció fejlődését, alakulását, így ennek hatására fogalmazódott meg benne az *Institutio* megírása, melyre elegendő ideje is volt.

Ezt követően az 1535-ös *coucy-i ediktum* (vallási száműzöttek visszatérhettek Franciaországba, ha és amennyiben hat hónapon belül nyilvánosan visszavonják tanaikat) így ezt kihasználva Kálvin haza utazott családi ügyeket elintézni, majd Strasbourg felé vette az irányt. A császár és a király közt frontvonal miatt kénytelen volt kerülőutat tennie, így az egyik városban egy éjszakára megszállt.¹⁵³ „Így érkezett Genfbe, ahol semmi különösebb terve nem volt, de nemsokára nyilvánvalóvá lett, hogy egyenesen a Lélek vezérelte őt e városba”.¹⁵⁴

Egy évvel később, 1536-ben (1538-ig tartózkodott) Genfbe ment.

Genf Kálvin előtt egy hanyatló püspöki város volt, amelyet a XIII. századtól Savoyai hercegség irányított.¹⁵⁵ A több éven át tartó függetlenségi mozgalmat Zwingli zürichi reformációja törte meg 1519-ben. Alapelveit a városi tanács elfogadta, szavazás útján el is fogadták azt. Néhány szó Ulrich Zwingli (1484-1531) svájci első generációs reformátorról, aki a legkevesebb hatással volt Kálvinra. Maria-Einsiedeln-be nevezték ki papnak, amely egy jelentős búcsújáróhely volt. Teljes mértékben felháborodott, hogy az egyház tana nincs egyetértésben a Szentírással, illetve a búcsújáróhelyen elterjedt babonák miatt imádják a szent képeket. Ez ellen felemelte a hangját, így erre felhívást kapott egy zürichi templomba, hogy mondjon beszédet és fejtse ki a véleményét, ahol 1519-ben meg is kezdte munkásságát. Mind vallásilag, mind politikailag sok értelmiséget megmozgatott szónoklataival. Évekkel később megjelent a nagybőjt elleni irata is. De legfőbb nézeteltéréseket okozó, a reformáció követői és a kantonok közti felfogás az úrvacsoráról való álláspont váltotta ki.

¹⁵³ Alisten E. McGrath: Kálvin, A nyugati kultúra formálódása, Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 92.o.

¹⁵⁴ Dr. Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformátori és egyházszervezői munkássága, 1059-1564, Kálvin Kiadó, Budapest, 2009. 46.o.

¹⁵⁵ uo. 100.o.

Később 1549-ben Kálvinnak és Bullingernek¹⁵⁶ sikerült a zürichi és a berni úrvacsora fogalmat egyesítenie az ún. Zürichi Egyezményben.¹⁵⁷

Újabb vitasorozatok robbantak ki, amellyel a genfi polgárokat és az egyházat szerkezetében alapjaiban megváltoztatta. Farelrel együtt 1536 végén kidolgozta Kálvin a *Cikkelyeket*,¹⁵⁸ latinul a *Confessio Fidei*-t, amely a városi polgároknak készült, a helyi egyház kormányzásának a cikkelyei,¹⁵⁹ a hitvallási alapelveket is magába foglalta, emellett itt került megfogalmazásra, hogy a gyülekezetnek egyházfegyelemre van szüksége, és fontos lenne a gyülekezeti éneklés és a hitoktatás is. Az egyházi rend azt jelentette, hogy az egyes városrészekben megbízott emberekkel lehet ellenőrizni az adott ott élő polgárok életét és hitbéli életvitelét, illetve, ha valaki letérne a helyes útról, akkor tájékoztatni kell az érintett lelkészt, ha a szóbeli intés nem vezetett eredményre. Ha ennek ellenére sem mutatna a vétkes semmilyen megbánást, akkor ki kell zárni a gyülekezetből.¹⁶⁰

Már korábban is írt *Cikkelyeket* („21 cikkely”) Kálvin, ami azt tartalmazta, hogy a genfi lakosok esküt tegyenek a református tanításra.¹⁶¹ Mindkét *Cikkelyt* elfogadta a városi tanács. Ennek ellenére is Genf lakosai közt megosztott volt a tanok elfogadása. A Kétszázak Tanácsa 1538 januárjában kimondta, hogy szabadon gyakorolható az úrvacsora. Habár ebben az időben nem volt tisztázott, hogy ki jogosult vallási kérdésekben döntést hozni és azokat ki hajthatja végre. A magisztrátus semmiképpen nem szeretne volna ezt a hatalmi jogkör gyakorlását csak az egyházra bízni.¹⁶²

Még ezen évben a februári választások során az ellenzék nyert, így olyan polgármestereket választottak meg, akik nem hagyták a reformátusokat érvényesülni. Kálvin és Farel népszerűtlen intézkedéseit követően, a közhangulat is ellenük fordulva, 1538. április 21-én száműzték őket Genfből. Kálvin egy ideig még Bázelen élt, míg el nem fogadta Bucer meghívását.

Bucer meghívásának eleget téve, Strasbourgbán telepedett le Kálvin, ahol mind szakmailag, mind társadalmilag elismert és sikeres volt. Ez idő alatt Genfben nem csitultak a kedélyek és

¹⁵⁶ Henrich Bullinger: (1504-1575), a XVI. században az egyik legnagyobb befolyással bíró svájci református lelkésze volt. Az ú.n. „*Második Helvét Hitvallást*” (1566) is nevéhez fűződik: ez a legszebb emléke a francia és a német svájci reformáció szellemi egyesülésének Kálvin hatása alatt, s egyúttal a református protestantizmusnak máig az egyik legtöbbször becsült hitvallási irata külföldön s hazánkban is.

¹⁵⁷ Ulrich Gäbler: Huldrych Zwingli, Bevezetés életébe és munkásságába, Kálvin Kiadó, Budapest, 2008. 144.o.

¹⁵⁸ Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003. 47.o.

¹⁵⁹ Török József: Egyetemes egyháztörténelem II., Szent István Társulat, Apostoli Szentszék Kiadó, Budapest, 1999. 156.o.

¹⁶⁰ Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003. 47.o..

¹⁶¹ uo. 47.o.

¹⁶² uo. 49.o.

folytatódott a harc a függetlenségért. Ám a pártok közt egyre növekedett az ellentét, 1539-ben pedig a pápa felszólította a genfi polgárokat és a tanácsot, hogy hagyományait megőrizvén, térjenek vissza a római katolikus hitre. Kálvin ekkor kifejtette a *Római levelekhez írt kommentárjában*, hogy „*az egyház egysége az egyházfegyelmen, a tanításon, és a sákramentumok kiszolgáltatásán alapszik.*”¹⁶³

A genfiiek számára pedig világossá vált, hogy Kálvinnak még mindig nagyon fontos a gyülekezetük, hiába telepedett le Strasbourghban és próbál közömbös maradni a genfi politikától. Ezután kérték fel Farel-t, hogy próbálja visszahívni Genf-be, aki a következő ékesszólással bírta rá: „*Hát én a Mindenható Isten nevében mondom neked, aki tanulmányozási szándékkal hozakodol elő, hogy ha velünk együtt nem akarsz munkálkodni az Úrnak ezen dolgaiban, az isten átka nehezedik reád, mert a magad hasznát keresed, és nem a Krisztus ügyét veszed figyelembe.*”¹⁶⁴

Kezdetben nem volt hajlandó Kálvin visszatérni, majd 1541 februárjában Farel-nek sikerült meggyőznie. Az eredeti terve az volt, hogy Bucer-rel utazik el Genf-be, s miután rendet tettek vissza megy Strasbourghba, de a strasbourgi tanács nem engedte el Bucert.¹⁶⁵

Kálvin *második genfi tartózkodása alatt*, már tapasztalt szervező, jelentős, megfontolt tapasztalatokkal bíró képzett emberként jelentősen megváltoztatta a hatalmi viszonyokat, annak egyensúlyát.

A Kistanács és a Nagytanács elé tárta, az egyházfegyelemről és az Egyháztanács kialakításáról szóló tervezetét, melyet az egyházalkotmányba foglalt, és amit még Bucer hatására dolgozott ki.

Kálvin Egyházalkotmánya

Kálvin az *Institutio*-ban az alábbi hasonlatot írta az egyházi fegyelemről: „*Amint a Krisztus üdvözítő tudománya az egyház lelke, úgy benne a fegyelem az idegek szerepét tölti be. Így történik meg, hogy a test tagjai, mindegyik a maga helyén, egymással összefügg.*”¹⁶⁶

Négy tisztséget alakított ki a gyülekezet vezetésére: a pásztor, a doktor, a presbiter és a diakónus.

A presbiter feladatköre az ige hirdetése, a sákramentumok kiszolgáltatása, a gyülekezetbe új tagok toborzása, illetve a gyülekezet tagjainak életvitelének figyelése.

¹⁶³ Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003. 63.o.

¹⁶⁴ Dr. Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformátori és egyházszervezői munkássága, 1059-1564, Kálvin Kiadó, Budapest, 2009. 49.o

¹⁶⁵ uo. 63.o.

¹⁶⁶ Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere II. kötet, 1559, szerk. dr. Antal Géza, Ref. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910. 510-511.o.

Pásztor pedig az lehet, aki életvitelében, hitének meggyőződése mellett a gyülekezetet híveiből álló tanács azt megszavazza, majd esküt kell tennie. Ha véleménykülönbségek miatt nem tudnának döntésre jutni, akkor a presbitereket is be kellett vonni. Amennyiben ez sem vezetne eredményre, akkor kell (az állami hatóságot) a magisztrátust bevonni. A pásztorok az evangéliumot hirdetik, és a szentségeket kiszolgáltatják. A tanítás módja nem csak nyilvános prédikációkban fejeződik ki, hanem magán-intelmekre is kiterjed.¹⁶⁷ A doktorok alá voltak vetve az egyházfegyelemnek, feladatuk tiszta tanok tanítása, a pásztorok felett örködnek, hogy megfelelő képzésük folyamatosan biztosítva legyen, mivel úgy gondolta Kálvin, hogy a megfelelő polgári kormányzat, a megfelelő oktatástól függ.

A szegények és betegek gondozásával, valamint az adományok begyűjtésével és elosztásával, a diakónust bízták meg.¹⁶⁸ Feladatukat részletesen a Rómaiakhoz írt levél kommentárjában fejtette ki Kálvin.

Kálvin számára hatalmas jelentőséggel bírt, hogy a lelkészek semmilyen világi hatalommal nem rendelkezhetek, mivel számára fontos, hogy az egyházi és a világi hatalom elváljon egymástól, de ettől függetlenül együttműködjenek egymással. Kivételes esetekben bevonják a világi hatalmat, ha és amennyiben erőszak kikényszerítésére vagy büntetésre lenne szükség valamely gyülekezeti taggal szemben, akkor a világi tanácsra bíznák az ügyet.

Genfben ez mégis örökös vita szüleménye volt, mivel a magisztrátus úgy vélte, hogy az Egyháztanács nem önálló egyházon belüli szerv, hanem a világi hatalom részét képezi, és ez csorbíthatja az ő tekintélyét. Kálvin maga sem értette hozzáállásukat, hiszen nem hogy nem értették meg őt, de rútol is bántak vele. A viták során mégis higgadt tudott maradni, s diplomatikusan annyit jelentett ki: *„Most hát van egyháztanácsunk (presbyterorum iudicium) és egyfajta egyházfegyelem (disciplina), ahogy az a mai gyengeségünk szerint el tudjuk hordozni”*. Metaforikusan Mózesre vagy Dávidra hivatkozott még érvelésében: *„Istenfélő királyokhoz hasonlóan, az elismert rendet óvták tekintélyükkel, kötelességük szerint. Az egyháznak azonban meghagyták az önrendelkezést, ahogy a papoknak is azokat a feladatokat, amiket az Úr rájuk bízott.”* Továbbá szerinte az egyházalkotmánya körül folyó viták leginkább az egyház és a világi hatalom viszonyának megítélésének elfogadásán múlt. Végül sok vitát követően 1541-ben a Tanács és a Népgyűlés is elfogadta, majd 1555-ben a kálvini értelmezés szerinti egyházi kormányzatot a magisztrátus is érvényes határozatában elismerte és kihirdette.

¹⁶⁷ Válogatás Kálvin János műveiből, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993. 151.o.

¹⁶⁸ uo. 150.o.

Ezt követően felkérték Kálvint, hogy az újonnan elfogadott egyházi rendtartása után, a Tanács egy megbízottjával a Polgári Törvénykönyv módosítására, amihez nagy segítséget nyújtott jogi végzettsége.

Az új törvényben megfogalmazták az egyes hatalmi ágak egymáshoz való viszonyát, szabályozták a lakosság és a kormányzati testület demokratikus viszonyrendszerét. A polgári peres eljárások menetét egyszerűsítették. A genfi szokásjogot és a római jogot próbálta harmonizálni az új polgári joggal. Úgy gondolta, hogy amint az egyházi rendjében megfogalmazott célokat át tudja formálni a világi hatalomba, amelyben a magisztrátusnak meghatározott, körülhatárolható hatásköre van, így az megfelelően el tud különülni az egyházi kormányzattól. Az Általános Tanács 1543. január 28-án fogadta el, hálájuk jelképeként egy hordó bort adtak Kálvinnak. Így jött létre Genfben az első demokratikus gyökerű Polgári Törvénykönyv, amelyben lefektették, hogy az állam és az egyházi hatalom két külön, de egymással egyetértve működő hatalom. Az egyháznak pedig saját egyházi rendtartással, kormányzattal bíró szervezettel van, amely meghatározott feladatkörök és hatáskörökkel van ellátva.

Ezzel egy időben kidolgozta a katekizmusát, liturgiáját és a zsoltáros könyveket is. Így valósult meg azaz elképzelés, amit 1537-ben Farelrel megalkottak. Mivel a tan tisztasága, a *doctrina* (tanítás) és a *disciplina* (fegyelem) együttese. Ezekkel együtt lehet gyakorolni az egyházi fegyelmet.

Azonban, hogy sikerült a két nagy hatalmat elválasztania, úgy gondolta mindkettő az Úrnak van alárendelve. (Ez a két-birodalom elmélete, amelyről már korábban írtam).

Majd 1545-49 közt magánéleti problémái keletkeztek, felsége súlyos betegség következtében meghalt és így rá maradt a két nevelt félárva gondozása. Ilyen nehéz időben természetesen egy barátja sem segített neki. Ennek következtében 1555-ig a városi döntéshozatalból ki is szorult.

Kálvin hatása később

Az 1700-as évek végén Franciaország teljesen elfoglalta, majd 1803-ban Napóleon állította vissza kantoni szuverenitást és az államszövetséget. Létrehozták saját alkotmányukat a Mediáció alkotmányt (Mediationsakte).

Az 1815-ös szövetségi szerződés, egyfajta kálvini szövetségi forma megvalósulását tette lehetővé, mely az államberendezkedés szempontjából Svájcot visszavezette a francia forradalom előtti időkbe. A szerződés garantálta a 22 kanton korlátozás nélküli szuverenitását,

amelyek szövetségi szinten a Szövetségi Gyűlésbe küldött képviselőik útján képviselték érdekeiket.¹⁶⁹

5.3. Németalföld

A reformáció megjelenése előtt Németalföldön az iparosodás és a városiasodás fejlődése a XII-XIII. században közvetlenül érezte hatását a vallási életben is. A demokratikus jellegű társadalmi törekvések, a céheknek a patrícusok elleni harca egybefonódott az egyház megreformálására irányuló törekvésekkel.¹⁷⁰

Németalföld, a középkori eretnecség klasszikus hazája, a XV. században a különböző vallási társulatok, zarándokok, vándorprédikátorok rendkívül színes csoportját vonultatta fel. Gazdasági megfontolások miatt nem üldözték az ebben az időben a misztikumot gyakorló és a más nem katolikus vallást gyakorló és hirdető személyeket. Az egyház ellenes érzelmek a főpapok botrányos életmódja miatt egyre nőtt.¹⁷¹ Németalföld a készen kapott reformációs eszmerendszereket formálta át saját igényeinek megfelelően. Mégis Luther programjának meghirdetése után indult el a katolikus egyház és tanítása elleni rendszeres támadás. A városokban terjesztették 1519-től Luther írásait, melyeket flamand nyelvre is lefordítottak, hogy minél több polgárhoz elérjenek a tanok. Elsősorban Antwerpen lett az új vallási eszmék gyűjtője és elosztója.¹⁷²

A kálvinizmus hozta meg a döntő fordulatot. Észak- Franciaország felől kezdett hódítani, folyamatosan kiszorítva a lutheranizmust.¹⁷³ Habár mást jelentett a polgárok és nemesek számára is, így itt sem volt egyöntetű a fogadása. Ami bizonyos, hogy ennek az új vallásnak a szervezeti és dogmatikai sajátosságai feleltek meg legjobban a forradalmi válságba jutott társadalom körülményeinek. A feltörő polgár a gazdasági vállalkozás igazolását és politikai érvényesülés biztosítékát látta bennük, a városi tömegek pedig a leghatásosabb harci eszközt találták meg a kálvinizmusban a katolikus egyház privilégiumai és vagyona ellen.¹⁷⁴ A kálvinizmus elterjedése a tömegek közt különböző társadalmi indítékoktól meghatározva történt. Itt is a városokban terjedt jobban, mint sem hogy vidéken a parasztság körében.

¹⁶⁹ Vitári Zsolt: Svájc a 19. században:

http://nemettortenelem.tti.btk.pte.hu/files/tiny_mce/Publ/Vitari%20publ/Sv%C3%A1jc.pdf

¹⁷⁰ Wittman Tibor: Németalföld aranykora, Gondolat Kiadó, Budapest, 1965. 53.o.

¹⁷¹ uo. 55.o.

¹⁷² uo. 56.o.

¹⁷³ Karl Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve, Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 330.o.

¹⁷⁴ Wittman Tibor: Németalföld aranykora, Gondolat Kiadó, Budapest, 1965. 58.o.

Leginkább Antwerpen és a körülötte lévő posztiparral foglalkozó városokban terjedt el. Az általuk létrejött közösségeket a forradalom idején „eretnek köztársaságokat” képezték.¹⁷⁵

Az 1550-es években egyre jobban megindult a református vallásúak üldözése, így az emigránsok szerepe is nőtt (ők a később elnevezett hugenották), mely főleg Angliába és Észak-Németország felé irányult. Az emigránsok németországi menedékhelye Pfalz volt, ahol maga *Johann Casimir* gróf vette őket pártfogásba. (Ekkoriban Franciaországban még nem számíthattak hivatalos támogatásra).¹⁷⁶ Kálvin tanítványa, *Gay de Brés* megírja a *Confessio Belgicát* (hitelvek összefoglalója), amelyet 1563-ban el is fogadtak. Nagy jelentőséggel bírt a heidelbergi káté és a zsoltárok flamand nyelvre való lefordítása is, ami Pierre Dathenus nevéhez fűződik, aki Gay de Brés mellett az egyik legnagyobb németalföldi reformátor volt.

A belga hitvallás (1561) egyike a XVI. század klasszikus református hitvallásainak. Szerzője a vallon származású prédikátor, Guy de Brés (1521-1567), e században mártírságot szenvedő tragikus alakja.¹⁷⁷ A vallon terület az akkor spanyol megszállás alatt lévő egységes Németalföld része volt. Az 1521-es protestáns üldözés miatt négy évig Angliában tartózkodott, ahol behatóan tudta tanulmányozni a reformáció eszméit. Majd Genfben hívták (1556-1559), ahol közvetlen kapcsolatot létesített Kálvinnal. Ezután 1559-ben hazament, s megalkotta a Belga Hitvallást, amelynek az és a Helvét Hitvallás volt legfőképpen az alapja. A Belga Hitvallásban szintén külön cikkelyekben szabályozva vannak a következők, amelyek az *Institutio*-ban is megtalálhatóak: 32. cikkelye tartalmazza „Az egyház hatalma az egyházi törvények megtartásában és a rend fenntartásában”¹⁷⁸ címmel, illetve a 36. cikkelye „A világi uralom”¹⁷⁹ szabályozása.

Majd az inkvizíció áldozatává vált, mikor Antwerpenben elfogták 1567-ben, kegyetlenül megkínozták és kivégezték.

Az 1540-es években az inkvizíció itt sem volt kegyes a reformátusokkal, 1546-ban kiadták a tiltott könyvek listáját, *leuveni egyetem* állította össze. Majd folyamatosan bocsájtották ki a humanista gondolkodókat és a protestánsokat korlátozó rendeleteket. Illetve a letelepedni kívánóktól követelték, hogy mutassák be a katolicizmusra von igazolványukat, ha nem tudták felmutatni, nem telepedhettek le, a külföldi protestánsokat pedig letartóztatták. Ekkor a

¹⁷⁵ Wittman Tibor: Németalföld aranykora, Gondolat Kiadó, Budapest, 1965. 59.o.

¹⁷⁶ uo. 60.o.

¹⁷⁷ Belga Hitvallás, szerk. Horváth Levente, Koinónia, Kolozsvár, 1998. 5.o.

¹⁷⁸ uo. 48.o.

¹⁷⁹ uo. 54.o.

nemesség és a polgárság köreiben is eluralkodott a terror, a félelem, nyugtalanság. Így sokan a nemesek közül az „eretnekek” felé mutattak rokonszenvet, esetleg a reformáció hívei is lettek. Majd ezt követően 1648-ig folytatódott az ún. nyolcvanéves háború (németalföldi szabadságharc, ami 1575-ig tartott)¹⁸⁰. Melyet hágai béke vetett végett a *münsteri szerződéssel*, és létrejött *Hollandia függetlensége*.

Az 1700-as évekre pedig teret hódított magának francia felvilágosodás eszméje a lelkészek körében is. Hollandia 1793-tól részt vett a forradalmi Franciaország elleni első koalíciós háborúban, melyet a lelkészek nem elleneztek. Majd 1806-ban Napóleon testvére lett a Hollandi Királyság uralkodója, Napóleon pedig 1810-ben bekebelezte, mind a népre, mind az egyházra sötétség borult. Végül 1813-ban a lipcsei csata után sikerült visszaszerezni magukénak Hollandia függetlenségét.

A bécsi kongresszus 1815-ben létrehozta az Egyesült Németalföldi Királyságot, ami után úgy tűnt végre boldogabb korszak köszönt be az egyház javára, de hamarosan kiderült, hogy mégsem. Az 1816-ban kiadott rendelet az egyházat megfosztotta önállóságuktól, jogaiktól és a presbiteri-zsinati kormányzati rendszer helyett létrehozott egy „tizenegyes bizottságot”, melybe az uralkodó nevezte ki tagjait, a felvilágosult lelkészeket és más tudós férfiakat. A kálvini egyházi fegyelem pedig teljesen megszűnt.

Az 1820-as évekre érezték, hogy újra meg kellene reformálni az egyházat és vissza kellene hozni a kálvini tanokat, majd 1839-ben létrehozták a Különvált Keresztyén Egyházat. Amelyet a middelburgi zsinaton elismertek, 1869-től a Keresztyén Református Egyház név alatt működött tovább.

A vallási ébredést követően a politikai élet is ennek hatására újjáéledt Groen von Prinsterer-er az élen, akinek utódja lett Abraham Kuyper. Groen felismerésre jutott, hogy a forradalom tanai romboló hatással voltak Európára, mert a forradalom tana ellenkezik Kálvin tanításaival: mivel egyedül Isten szuverén, az állam vagy a nép szuverenitása csak „leszármazott”. Szerinte a nemzet alkotmányos szabadságának forrása és záloga a kálvinizmusban van. Jelszava volt: „*A forradalommal szemben az Evangéliumot.*” Majd 1871-ben megalapította a forradalom ellenes pártot, melynek haláláig (1876) tagja volt.¹⁸¹

¹⁸⁰ Belga Hitvallás, szerk. Horváth Levente, Koinónia, Kolozsvár, 1998. 7.o.

¹⁸¹ Ladányi Sándor: A hollandiai neo-kálvinizmus („kuypernarizmus”) hatása a magyarországi református egyházban, KRE Idegennyelvi Lektorátusa, Egyetemi Jegyzet, 28-54.o.

5.4. Németország

A reformáció, a Német-Római Császárságban alakult ki, a XVI. században. Akkori helyzete eléggé szétagolt, a császár hatalma névleges, több száz tartomány, város alkotta az államot. A reformáció első generációs nagy alakja és megindítója, a német Luther Márton volt. Vizsgálatom tárgya Luther halálát (1546) követő hatásokra és eseményekre terjed ki.

A reformáció eszméje immár a birodalom minden zugában elterjedt. Az evangélikus hitre több fejedelem is áttért, így támogatásukkal háborút is indítottak vallásuk elfogadásáért.

Kálvin strasbourgi évei alatt Bucerrel részt vett a római katolikus egyház és a német reformáció képviselői között lezajlott egyeztető tárgyalásokon. V. Károly császár belátta, hogy a német-római Birodalom békéjét nem fegyverrel, hanem megegyezéssel, a vallási egység helyreállításával lehetne legegyszerűbben helyreállítani. Az egyeztető tárgyalások kudarcral végződtek nem tudott megegyezni a két egyház.

Ezt követően a császár, V. Károly kiadta 1548-as vallásügyi rendelkezését az augsburgi birodalmi gyűlésen, melyben biztosította a protestánsok számára a papi nősülést és a kétszín alatti úrvacsorát. Ekkor kellett elmenekülnie Bucernak Strasbourgból Angliába, Luther legelszántabb tanítványai pedig felszólították Melanchtont, hogy csatlakozzon hozzájuk, aki nem szerette volna elhagyni Wittenberget, mert a „reformáció hajnalcsillagaként”¹⁸² tekintett rá.

Móric herceg támogatása révén 1548 decemberében sikeresen módosították a vallásügyi rendelkezést (*lipcsei interim*), amiben a hitvallás lutheránus értelmezését is engedték, bár a szertatások továbbra is katolikus rendben zajlottak. Ezen intézkedés ellen Észak-Németország fellázadt. A protestánsok zöme ezt továbbra sem fogadta el, míg a katolikusok magát az intézkedés érvényességét vonták kétségbe.

V. Károly ennek hatására sem ölte meg a lutheránusokat, hanem kettéosztotta a táborukat. Az egyik oldal a mérsékeltek, Wittenbergben, a másik oldalon a szélsőségesek, Jéna központtal működtek tovább.¹⁸³

A Protestáns Ligának (Franciaország és Móric Szászország hercege támogatott) sikerült kiharcolnia az augsburgi békét (1555) a császártól. A békeszerződés hatvan évre vallási békét

¹⁸² Owen Chadwick: A reformáció, Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 135.o.

¹⁸³ uo. 136.o.

teremtett Németországban. Minden tartomány uralkodója és alattvalója szabadon választhatott vallást, és aki 1552 előtt is lutheránus volt, törvényesen is az maradhatott.

Az 1563-as Heidelbergi Katekizmussal a pfalzi választófejedelem elfogadta a kálvinizmust. Ez a legelterjedtebb káté, hitvallási könyvnek és tankönyvnek szántak. Főként Hollandiában, az alsó-rajnai vidéken és Magyarországon formálta a hitéletet. Így nyert teret a kálvinizmus Németalföldön is.¹⁸⁴

*Kálvinizmus, avagy hugenották Németországban*¹⁸⁵

Németországnak a kora újkor hajnalán nem volt központosított hatalma, mint Franciaországnak vagy Angliának, hanem önálló, független tartományok laza államszövetsége, külfölddel szövetkező területi fejedelmek és birodalmi városok jellemezték. Így ez a felépítés nagyobb teret adott a reformáció terjedésének, a XVI. század közepétől a református vallás több módon is tartósan fenn tudott maradni. Ennek okai, hogy egyrészt, ha egy adott fejedelem hite protestáns volt, akkor kötelezővé tették a protestáns vallást. Másrészt Hollandia és a Rajna-vidék szomszédságában lévő területeken önállóan jöttek létre protestáns gyülekezetek. Harmadrészt pedig a bevándorolt református idegengyülekezetek révén. A franciaországi harmincéves vallásháború idején indult meg az első bevándorlási hullám a Német Birodalomba, majd ezt követően 1670-től erősödött meg újra.

Az első hullámban 6000 főre becsülik a vallonok számát (francia nyelvű vallási menekültek Spanyol-Németalföldről). A többség (fejedelmek) engedélyével és a védelme alatt független gyülekezeteket hozhattak létre.

A második nagy bevándorlási hullám 1670-1720-ig tartott, ahol mintegy 40 000 hugenotta telepedett le Német Birodalomban, akik a birodalmon belül is vándoroltak. Fő központjuk Frankfurt volt. A hugenották körülbelül 200 gyülekezetet alapítottak saját presbitériummal és prédikátorokkal. A fő letelepedési helyük Brandenburg - Poroszország volt (18 000 fő). Emellett 50 teljesen új települést is létrehoztak az országban, illetve számos iparágat és szakmákat is fellendítettek pl.: kézművesség, manufaktúrákat alakítottak ki, iparművészet, kereskedők, katonák, akadémikusok, jogászok, művészek, orvosok és patikusok száma jelentősen megnőtt.

¹⁸⁴ Alisten E. McGrath: Kálvin, A nyugati kultúra formálódása, Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 213.o.

¹⁸⁵ Eberhard Gresch: A hugenották története, hite és hatása, Kálvin Kiadó, Budapest, 2008. 5. fejezet

5.5. Anglia

A XV. század végén Angliát jelentősen megváltoztatta a protestáns reformáció. A mozgalom nem állt meg a vallási kérdéseknél, hanem új politikai szervezetek is létrejöttek, kivirágoztak a demokrácia eszméi.

Az 1500-as évek elején Angliában éles ellenszenv volt Rómával szemben, így VIII. Henrik 1534-ben kihirdette, hogy a pápa helyet magát teszi meg az angol egyház fejévé. A benne felszínre tört anglikanizmusa nem igazán kapcsolódott eleinte vallási elvekhez.

VIII. Henriknek a pápasággal kapcsolatosan eredeti konfliktusa abból indult ki, hogy első feleségétől, Aragóniai Katalintól (aki fivérének felesége is volt) el szeretett volna válni, mert nem tudott fiút szülni neki. Így kijelentette, hogy Istennek nem tetsző, hogy bátyja özvegyével éljen házasságban, és felkérte a pápát, hogy mentesítse házassági esküje alól. VII. Kelemen pápa pedig ennek nem tett eleget. A pápa vonakodásának pedig elvi okai voltak, mivel Katalin unokaöccse volt V. Károly német-római császár, aki pedig a pápát bármikor elmozdíthatta volna.

Ekkor ébredt rá VIII. Henrik, hogy a protestáns mozgalom a megoldás problémájára, mivel a Szentírás tiltja a fivér özvegyével kötött házasságot, így protestáns vitákat tartott ez ügyben. 1529-ben összehívta Henrik a Parlamentet, hogy előkészítse az új angol egyház szervezetét, illetve törvények születtek ahol korlátozták a pápai jogkör gyakorlását Angliában.

Henrik még 1539-ben kiadta a *Hat Cikkelyeket*, ami haláláig volt érvényben. Rögzítették az egyházi tanítást, Krisztus látható egyháza a hívők gyülekezete, az egyháznak joga van ceremóniák és szertartások tartására, a gyülekezeti nyelv, amit a nép megért, nincs papi cölibátus, az egyházi hagyományoknak nem kell mindenhol egységesnek lennie. A polgári hatóság parancsára a keresztyének fegyvert foghatnak és hadakozhatnak, az ország főbenjáró bűnei ellen elkövetett súlyos bűncselekményért halál járt, a legfőbb kormányzási jog öfelségéé, a királynőé. A római püspökök ebben az országban semmilyen nemű fennhatóságot nem gyakorolhattak.

Thomas Canterbury érsek érvénytelenítette házasságát, hogy elvehesse ekkor már Henriktől várandós Boleyn Annát. Legnagyobb elkeseredésére – a későbbi uralkodó - lánya született, I. Erzsébet.

Majd 1553-ban a Parlament jóváhagyta, hogy a király az egyház feje címet is viseli ezentúl, a katolicizmus elleni üldözések, vérengzések pedig tetőfokra hágtak. Henriknek ezt követő

uralkodása már nem követte a logikus államférfi szerepét. Hároméves házasság után (házasságtörésért) Annát kivégeztette, majd feleségül vette Jane Seymourt (harmadik), aki fiút szült neki - VI. Eduárdot -, de Jane nem sokra meg is halt. Majd negyedik felesége Anna, akit a protestáns Cromwell ajánlására vett el, de a lány fizikailag taszította magától Henriket, aki végtelen haragra gerjedt és Cromwellt máglyára vetette és újra engedte a katolicizmus gyakorlását. (Ezután nem sokkal ötödik feleségét, Katherine Howardot is lefejeztette, az angliai népen pedig úrrá lett a rettegetés). Majd hatodik feleségét, Katherine Parrrt vette feleségül, aki egy katolikus főúr, protestáns hívő özvegye volt, ezután az országban végképp nem tudtak eligazodni Henrik épp melyik vallást pártolja vagy támadja, amely örület teljesen halálig tartott.¹⁸⁶

Halálát követően az angliai politikai, társadalmi és gazdasági viszonyok nem tűntek annyira idillinek, így még 1549 áprilisában sorra lázadtak fel a parasztok a reformáció ellen, amikor ugyanis Strasbourgból száműzték Bucert, akkor 1547-ben meghívást kapott Wittenbergbe Melanchtontól és Genfbe Kálvinhoz, de ő mégis Anglia mellett döntött. Úgy vélte ebben az országban tudja a legjobban kibontakoztatni a reformációt. Eddig is voltak angol kapcsolatai, amelyekre csak másodlagosan tekintett. Az ott létének megerősítéséhez John Hales járult hozzá, aki egy gazdag politikában jártas politikus és Cranmer (érsek) a somerseti herceg barátja is volt egyben.¹⁸⁷ E tájt az egyik leghatalmasabb ember volt Angliában.

Így az egyik oldalon álló felkelők a VIII. Henrik 1539-es *Hat Cikkelyét* követelték visszaállítani, míg a másik oldalon a *Book of Common Prayer* (A közös imádság könyve) 1549-es változatát szerették volna helyreállítani. Utóbbiban a római katolikus értelmezéstől, egészen Zwingli, Bullinger és Kálvin gondolatai is megtalálhatóak.¹⁸⁸

1549. április 5-én Londonba ment ahol Cranmer fogadta, majd május 5-én bemutatták VI. Edward királynak és az egész udvarnak. Számos publikációja jelent meg ebben az időben, szemmel láthatóan elismerték és becsülték a királyságban. Számos tényező befolyásolta az eseményeket, köztük a jelentős és hirtelen népességnövekedés, Skócia és Franciaország elleni háborúk is. A belső viszályok megoldásait sürgették az 1547-ben feltörekvő „nagy remények”: John Hales, William Turner, Thomas Becon, John Hooper és Hugh Latimer.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Szántó György Tibor: Anglia története, Maecenas Könyvkiadó, 1992. 117.o.

¹⁸⁷ Martin Greschat: Martin Bucer, Egy reformátor és a kor, amelyben élt, Kálvin Kiadó, Budapest, 2011. 8. fejezet

¹⁸⁸ uo.

¹⁸⁹ uo.

1547-ben VIII. Henrik meghalt és fia VI. Eduárd lett a trónörökös, aki akkor 9 éves volt, így két protektort neveztek ki mellé, Somerset és Warwicket. Somerset a Melanchton féle lutheranizmus felé hajlott, hatályon kívül helyezte a *Hat Cikkelyt* és a papok nősülését is engedélyezte, az eretnekek elleni törvényhozást is megszüntette, így Angliába özönlöttek újra a protestánsok. Warwick kormányzása¹⁹⁰ alatt pedig Genf újra megerősödött, majd kiadta a 42 *Cikkelyt*, mely a svájci reformáció hitvallását tartalmazta, részben Bullinger, részben Kálvin befolyásolása is érezhető benne. Majd a kis 15 éves Eduárd tüdőbórra meghalt.

Féltestvére, Aragóniai Katalin lánya, Tudor Mária lett a királynő, aki ki akarta engesztelni a birodalmat Rómával. 1553. január 3-án megszavazta a Róma iránti engedelmisségét, homlokegyenest szembement az elődök valláspolitikájával, és 273 protestáns¹⁹¹ végeztetett ki.

Bucer 1551. február 28-án éjjel hosszú betegség után 60 évesen elhunyt. Március 2-án a Great St. Mary-templom karzatán ünnepélyesen temették el. I. Mária királynő politikájának áldozata lett halála után, mivel 1556-ban elítéltette az elhunyt Bucert eretnekség miatt, így koporsóját és összes elérhető írásával együtt elégették Cambridge piacán. (Ma egy réztábla emlékeztet a Great St. Mary-templom karzatán arra a helyre, ahol egykor sírja volt.)¹⁹²

Mária szeretett spanyol férjének (II. Fülöp, V. Károly német-római császár apja) irányítására hagyatkozva az országot a spanyolok oldalán Franciaország elleni háborúba sodorta, melyet el is veszítettek, népszerűsége végleg leáldozott. Még hozzá Calaist is elvesztették, amely 210 éven át Anglia kontinentális hídfőállása volt, amit természetesen az országban nemzeti sérelemnek éltek meg. A királynő megelőzte merénylőit és 1558-ban elhunyt. Halála után (1558) végleg eltűnt Róma és Anglia közti kiengesztelődés esélye.¹⁹³

Az új királynő, Boleyn Anna lánya, *Erzsébet* lett, aki megalapította az anglikán egyházat, mely ideiglenes átmeneti megoldásként szolgált a katolicizmus és a kálvinizmus közti viták enyhítésére. Megtagadta a pápai engedelmisséget, de a genfi protestánsokkal se szimpatizált. Az 1553-as 42 *cikkelyes* hitvallást leváltották, az 1563-as 39 *cikkelyesre*,¹⁹⁴ ami hivatalosan az egyház hitvallása is lett egyben. Ezen hitvallásban a római és kálvini tanok keveredtek; ami

¹⁹⁰ Warwick kormányzása alatt megszavazta a liturgikus könyvek, képek és szobrok megsemmisítést, az oltárokat asztalokra cserélték le, és a Korona számára a legértékesebb berendezéseket is lefoglalták, ami e kor művészeti rombolásába torkollott.

¹⁹¹ Török József: Egyetemes Egyháztörténelem II, Szent István Társulat, Apostoli Szentszék Kiadó, Budapest, 1999. 162.o.

¹⁹² Martin Greschat: Martin Bucer, Egy reformátor és a kor, amelyben élt, Kálvin Kiadó, Budapest, 2011. 287.o.

¹⁹³ Szántó György Tibor: Anglia története, Maecenas Könyvkiadó, 1992. 121.o.

¹⁹⁴ Török József: Egyetemes Egyháztörténelem II, Szent István Társulat, Apostoli Szentszék Kiadó, Budapest, 1999. 163.o.

kálvini maradt: úrvacsora tana, papok és püspökök nősülhettek, és a Szentírás a hit egyedüli alapja. Majd 1570-ben végleg szakított Rómával, és szinte halálig irtotta a katolikusokat, annak ellenére, hogy nem nevezték véreskezűnek, pedig épp ugyanolyan volt, mint Mária.

5.6. Skócia

A skót kérdést Anglia mindig belügyi problémának tekintette. Dolgozatomban nem térek ki a skót és angliai viszályokra, háborúkra és uralkodói összeesküvésekre.

Skóciában, John Knox,¹⁹⁵ aki Genfből 1559 nyarán tért vissza, a radikális kálvini reformációt honosította meg. Skóciában szinte elejétől fogva a kálvini irány volt a meghatározó.¹⁹⁶

Az uralkodó, Stuart Mária betiltatta a protestantizmust, emiatt harcok kezdődtek meg. A skótok formálisan 1559. október 24-én megfosztották Stuart Máriát régensi titulusa alól.

Knox titkos megbeszéléseket folytatva, angol segítséget kért. Mária 1560-ban hirtelen bekövetkezett halála vetett véget a harcoknak, így még ugyanebben az évben sikerült felállítania az államegyházat, bevezette a *Confessio Scotica*-t (Skót Hitvallást). Ámbár a református egyházkormányzat bevezetését, nem emelték törvényerőre, amelynek célja lett volna, hogy az erkölcsi felügyeletet az egyháztanács és a presbiterek által lehetett volna gyakorolni. Felállították a skót nemzeti zsinatot (*General Assembly*), ami a hugenották országos zsinatának a megfelelője volt. Majd a genfi mintára jóváhagyták a *Book of Common Order* című könyvet, ami az istentiszteleti rendtartást foglalta össze. Később 1564-ben zsoltárokkal együtt adták ki, emiatt is hívták inkább a Zsoltároskönyvnek.

Az egyházi fegyelem ugyan nem emelkedett törvényi erőre, de ettől függetlenül a gyakorlatban érvényesült, mintahogyan azt a St. Andrews-i gyülekezet jegyzőkönyvéből (1559) is kiderült.¹⁹⁷ A nép teljes körében nem tudott az egyházi rend könnyedén beépülni, hiszen a következő 130 évben Skócia egyháztörténelme a presbiteri rendszer bevezetése mellett vagy ellen hullámáról szólt, vagy még inkább arról, hogy mindezt jogi megerősítéssel vagy teljes függetlenség kivívásával menjen végbe.

Knox egyházában nem volt hierarchia, még az uralkodók sem irányíthatták a hitéletet, a helyi gyülekezet önkormányzata (presbiterek) szabályozták a hívők vallásos tevékenységét. Ha egy

¹⁹⁵ John Knox (1514-1572): skót reformátor, kálvinista teológus és egyházszervező volt.

¹⁹⁶ John Knox: a skót reformátor, In: <http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID cikk=48>

¹⁹⁷ Owen Chadwick: A reformáció, Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 164.o.

katolikust harmadjára is a vallása gyakorlásán érték, akkor halálra ítélték. Ez a demokratikus, merev gondolkodású hitélet jellemezte a skót demokráciát akkoriban.

Genfről, Kálvinról és hatásáról 1556-ben Knox a következőképpen vélekedett: „*Bátor vagyok kijelenteni, hogy Genf Krisztus legtökéletesebb iskolája, amilyen még nem volt a földön az apostolok kora óta. Elismerem, hogy másutt is maga igaz voltában tanítják Krisztust, de nem ismerek még egy várost, ahol az erkölcsök és a vallás ilyen tökéletesen meg lenne reformálva*”.¹⁹⁸

Salmond, aberdeeni pap azt mondta, hogy a kálvinizmus volt az, amely Skóciát nemzetté, szabad nemzetté és puritán nemzetté tette.¹⁹⁹ A skót polgárháborút viszonylag könnyű volt megnyerni; Mária rövid uralkodása, és a reformáció a koronával szemben Kálvin legkeményebb tanítvány, Knox vezetésével nyert teret.²⁰⁰

5.7. Magyarország

Az oszmán törökök ellen a reformáció megindulásakor már több, mint egy évszázada harcoló magyar nemesség harci ideológiája még az egyetemes keresztyénség vallásos érzületét és motivációit tartalmazta:²⁰¹ „*mi mindnyájan szent vitézek vagyunk, az Jézus Krisztusért az kik viaskodunk, hitünkért, házunkért pogányokkal víjónk.*”²⁰²

A mohácsi vész előtti időszakban a vándorprédikátorok útján terjedt el a reformáció, akik a Szentírást a nép nyelvén hirdették. A XVI. század végére a lakosság 80-90%-a protestáns vallású volt.²⁰³

Eleinte a lutheranizmust követő Dévai Bíró Mátyás fogadta el az *Institutio*-ban foglalt elveket. Így emiatt a többség a kálvini reformáció követője lett. Kálvin leveleket váltott a magyar reformátorokkal és a genfi akadémián magyar diákok is tanulhattak. Az első kálvinista szemléletű magyar hitvallás Méliusz Juhász Péter (1532-1572) műve.²⁰⁴

¹⁹⁸ Jean Cadier: Kálvin, Egy ember isten igájában, Kálvin Kiadó, Budapest, 1994. 163.o.

¹⁹⁹ Sebestyén Jenő: A református etika, Iránytű Kiadó, Budapest-Gödöllő, 2000. 197.o.

²⁰⁰ Owen Chadwick: A reformáció, Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 165.o.

²⁰¹ Tökéczky László: Kálvin hatása a magyarságra s a magyar politikára, nem publikált tanulmány

²⁰² Történelmi Szemle, 1963/1. Benda Kálmán: A végvári harcok ideológiája, 17.o.

²⁰³ Our Church: The reformed church in Hungary, Kálvin Kiadó, Budapest, 1997. 7.o.

²⁰⁴ Jean Cadier: Kálvin, Egy ember isten igájában, Kálvin Kiadó, Budapest, 1994. 164.o.

Dévai Bíró Mátyás, Wittenbergben tanult és Melanchton barátja volt. Svájci száműzetést követően 1543 után a Helvét Hitvallást vezette be, hogy a lutheranizmust visszaszorítsa.²⁰⁵ Amelyet később a debreceni zsinaton 1567-ben el is fogadtak.²⁰⁶

A magyarországi Református Egyház megerősödésében jelentős szerepet játszott az is, hogy Károlyi Gáspár (később Károli) az egész Bibliát lefordította (Vizsolyban) magyar nyelvre. Magyar nyelven nyomtatásban először 1590-ben jelent meg.²⁰⁷

Károlyi Gáspár 1535 körül született (pontos születési éve ismeretlen) Nagykárolyban és 1591-ben Göncön halt meg. Mezővárosi polgárcsaládból származott. A későbbi Biblia fordítások okozták nevének megváltoztatását. Károli latin formában használta és írta alá nevét: Caroli. Így később a „C” helyett az új helyesírási szabályok szerint a „C” helyett a „K”-t használták és „l”maradt meg.²⁰⁸ Méliusz Péter jó barátja volt, együtt harcoltak az antitrinitáriusok ellen.²⁰⁹ Életéről nem sokat tudni, mivel szándékosan is háttérbe vonult. Annyi biztos, hogy 1556-ban a wittenbergi egyetem anyakönyvébe feljegyezték a nevét.

Ugyanezen kor jelentős reformátora Szegedi Kis István, aki 1505-ben született és 1572-ben halt meg. Különösen az Alföldön és a Dunántúlon terjesztette a reformációt. Halálát követően jelentek meg tudományos munkái, amelyekben a reformáció által eddig elérteteket – dogmatikát és hittételeket - foglalta össze.²¹⁰

Tanítványa Méliusz Péter, aki Wittenbergben tanult 1556-57-ben, Melanchton hallgatta és a kint tanuló magyar diákok vezetője volt. Melanchton hatására kezdett érdeklődni Kálvin tanai és a svájci reformáció iránt. Haza tért, majd 1561-ben tiszántúli református püspökké lett és megszilárdította a református egyházat.²¹¹ Később a debreceni zsinaton 1567-ben Méliusz vezetésével egy átfogó hitvallási és törvényalkotási munkára került sor, amely összefogta Magyarország és Erdély reformátusságát.²¹² Rendkívül tevékeny munkássága alatt, körülbelül ötven munkát írt és majdnem ugyanennyi került nyomtatásba is.

Az első presbitérium bevezetésére csak 1617-ben került sor Pápán, a Heidelbergben tanult Kanizsai-Pálfi János által, aki a kibontakozó ellenreformáció ellen védte meg a református

²⁰⁵ Karl Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve, Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 334.o.

²⁰⁶ Our Church: The reformed church in Hungary, Kálvin Kiadó, Budapest, 1997. 9.o

²⁰⁷ uo. 16.o.

²⁰⁸ Szabó András: A rejtőzködő bibliafordító, Károlyi Gáspár, Kálvin Kiadó, Budapest, 2012. 20.o.

²⁰⁹ Csohány János: Vázlatok a reformációs és ellenreformáció egyháztörténelméhez, Debrecen, 1994. 19.o.

²¹⁰ uo. 21.o.

²¹¹ uo. 23.o

²¹² uo. 24.o.

egyházat.²¹³ A presbitériumoknak csak erkölcsi, hitéleti és a tanítói felügyeleti testületei voltak, de a vagyonkezelésre nem terjedt ki a hatáskörük.²¹⁴ Az egyház belső szervezete a XVII. századtól kezdve mindmáig a presbiteri rendszer szerint működik.

A körmendi zsinat 1630-ban minden dunántúli egyházközségre nézve elrendelte a presbiteri rendszer bevezetését. Majd a Szatmárnémeti Zsinaton (1646) Rákóczi György ezt nem engedélyezte. Az 1700-as években (szatmári békét követően) a protestáns vallási kérdésekben az uralkodó hatáskörébe került, így az egyház közjogi szerepe megszűnt. Innentől kezdve a véres ellenreformáció vette kezdetét.²¹⁵

A XVII. században Kálvin és a magyar hazafiság úgy fért össze, hogy az evangélium tanításainak megértésében tűntek el a történelmi (főleg polgáriasodottság) különbségek.²¹⁶ „nemcsak a magyar nemzeti függetlenség és öncélúság gondolata merítette legmélyebb vallási és erkölcsi igazolását a túlnyomóan református magyar protestantizmus szelleméből, hanem a magyar szellemiségnek a politikánál mélyebb és kevésbé változó régiói is telítődtek református biblicitással és erkölcsi szigorúsággal.”²¹⁷

A régi magyar református elit nagy részét áthatotta Kálvin tanítása, hiszen az Istentől való motiváltságára hivatkozó Bocskai végrendeletében azt írja: „engemet az idvezülendők száma közébe rendelvén a szenteknek örök életre választott seregében, társaságában részessé tett és ekképpen minden kétség nélkül bizonyos lévén idvességem felől”²¹⁸ S a folytatásban arról is bizonyosságot tesz, hogy „minden emberi háládatosság között, hazánknak, nemzetünknek tartozunk mindenekfelett több jóval.”²¹⁹

Bethlen Gábor végrendeletét elemezve is hasonlóan kálvinista felfogást vehetünk észre: „minthogy az ember magától a jónak még csak a meggondolására is elégtelen.”²²⁰ Bethlen Gábor, az öntudatos kálvinista keresztyén a kálvinisták képviselőjeként a következőt mondta: „noha pápista fejedelem házában nevelkedtem ötödfél esztendeig (anélkül, hogy) (meg) cseréltem volna (hitemet), Istenemet elárultam volna, a Hazámhoz is oly állhatatos szeretetet viseltem, hogy soha véle nem ellenkeztem.”²²⁰

²¹³ Our Church: The reformed church in Hungary, Kálvin Kiadó, Budapest, 1997. 17.o.

²¹⁴ Magyar Tudomány: Kálvin időszerűsége, Fazakas Sándor (szerk.), Buzogány Dezső: A kálvini etikára épített egyházközségi vagyongazdálkodás

²¹⁵ Forrás: Csóhány János: Magyar protestáns egyháztörténet 1711-1849, Debrecen, 1994.

²¹⁶ Tökécsky László: Kálvin hatása a magyarságra s a magyar politikára, nem publikált tanulmány

²¹⁷ Révész Imre: Egyháztörténelem, I. könyv, Debrecen, 1933. 354.o.

²¹⁸ Magyar gondolkodók 17. század, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 10. o.

²¹⁹ uo. 105.o.

²²⁰ uo. 106.o.

Bethlen Gábor, mint kálvinista fejedelem kálvini mértékeket is követett: „*a fösvenységet azért elkerülje, de az utálatos tékozlást is ne kövesse, hanem a két gonosz fogatkozás között a középuton járjon.*”²²¹ Ezt azonban csak Isten ingyen való kegyelméből képes megtenni az ember: „*jó egészséggel is ingyen való kegyelméből megáldott volt... minthogy ember magától a jónak még csak meggondolására is elégtelen.*”²²² Bethlen a vallásszabadság híve volt, ugyanakkor ezt részben az állam és egyház elválasztásával indokolja: „*a relígió felett egymással nem veszekednek, hanem annak megítélését ama nagy papra bízzák, aki lakik mennyben s ahol kinek-kinek, amint érdem tette, megfizet. Ne legyenek papokká ne idvezítsenek erővel senkit, légyen szabadságban az ország constitutiója szerint a nép recepta relígió...*”²²³

Alvinci Péter kassai prédikátor közvetlenül is hivatkozott Kálvinra a Magyarország panasz c. röpiratában: „*És midőn semmi egyéb mód nem volna a dologban, fegyverhez is kellett nyúlni... ama kézben forgó authornak javallása és tanácsa szerint.*”²²⁴

S hogy a kálvini hatás milyen erősen bevészte magát a magyar politikai köztudatba, arra igen jó bizonyíték, hogy a Pázmány Péter vezette ellenreformáció sikerei után II. Rákóczi Ferenc kuruc seregében a főtiszti kar többsége ugyan már katolikus, de a harcoló katonaság nagyobb része református volt. S így a magyar nemzeti sorssal összefonódott kálvini egyház lett a „magyar vallás”, amely kisebbségi léte ellenére nemcsak a politikában, hanem a művelődésben is arányszámán felüli szerepet játszott.²²⁵

Magyarországon nem kimondottan a kálvinizmus hódított teret, hanem egyik legdinamikusabb formája, a puritanizmuson keresztül. Főként az angol nyelvterületeken, - mint például Angliában, Skóciában és Amerikában - s innen is került át külföldön tanuló diákok által hazánkba. A mozgalom célja a kálvini irányú reformáció teljes megvalósítása az egyház életében és szervezeti intézményében. A három részre szakadt országunkban mindenhol, főként a Felső-Tisza vidékén és a Tiszántúlon terjedt el, ahol hatása az egyházalkotmányban is megmutatkozott. Mivel a kálvini forma érvényesült a presbiteri rendszer kialakításánál.²²⁶

²²¹ Magyar gondolkodók 17. század, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979.111.o.

²²² uo. 105.o.

²²³ uo. 108.o.

²²⁴ uo. 135.o.

²²⁵ Tókéczky László: Kálvin hatása a magyarságra s a magyar politikára, nem publikált tanulmány

²²⁶ Ágoston István: A magyarországi puritanizmus gyökerei, Kálvin Kiadó, Budapest, 1997. 12-14.o.

Az egyház belső szabadságát először a polgári korban, a kiegyezés (1867) után nyerte el, amikor az ország egyházpolitikai szempontból is alkotmányos közjogi alapokra tért vissza.²²⁷

Kálvin a magyar történelembe mélyen beleírta magát. Olyannyira, hogy még az eredetileg csúfnévként használt kálvinista szó is elfogadott önelnevezés lett nálunk. Debrecen, a „*kálvinista Róma*”.²²⁸

²²⁷ Révész Imre: Egyháztörténelem, I. könyv, Az őskereszténységtől az ellenformációig, Dunamelléki Református Egyházkerület, Ráday Nyomda, 1993. 66.o.

²²⁸ Tökéczky László: Kálvin hatása a magyarságra s a magyar politikára, nem publikált tanulmány

Zárszó

A középkor végén Nyugat-Európát szinte teljes egészében a keresztény hit határozta meg. A római katolikus egyház hatásos ideológiával védelmezte az éppen fennálló politikai rendet; készséges kiszolgálója volt a hűbéri függést, a rendi hierarchiát, az abszolút monarchiát kiépítő feudális államhatalomnak. Az egyház egyszerre eszköze és alakítója a világi hatalomnak. A hit és a hatalom összefonódása miatt az új társadalmi eszmék és mozgalmak is vallásos formában jelentek meg.

Egyház és állam szétválasztására, az egyén renden kívüli autonómiájának meghirdetésére a reformáció kálvini irányzata vállalkozott. Kálvin fő művében, az először 1536-ban megjelent *Institutio*-ban fejt ki politikai gondolkodásmódját és államtanát. A kálvini hittételekben az egyház elválik a világi hatalomtól, ami által belső demokratizmusra tesz szert. Az egyházon belüli egyenlőség eszméje és gyakorlata a későbbi egyetemes egyenlőség és szabadság előfutára lett. Az egyház, az állam és az ember autonómiája a szuverenitás tanában bontakozott ki. A szuverenitás tanában elkülönülő autonómiák nem pusztán az állami és az egyházi hatalom és szervezet szétválasztását jelentik, hanem minden hatalom felsőbbbségét is, a tekintély uralmát. A tekintély kálvini felfogása a függőségi viszonyokból a feudális személyi jelleget aknázza ki.²²⁹

Kálvin szerint a nép az államnak és az állami törvényeknek van alárendelve, ennek okán a felsőbbbségnek engedelmisséggel tartozik. Azonban kivételt tesz a tekintély merevsége alól, az ellenállási joggal.

Szinte minden évszázadban előforduló örökérvényű és időszerű a kálvini gondolkodás például a szociáletikája révén. A gyülekezet egésze, azaz minden egyes tagja áll ama feladat előtt, hogy minden munkájában és tevékenységében – legyen az gazdasági, tudományos vagy politikai jellegű – a hitbeli engedelmisség útját járja. A keresztyén ember minden cselekedete tulajdonképpen olyan emberi magatartás, amelyre Isten parancsolata érvényes. Minden munka egyszerre világi és lelki, imádság és reménység által kísért tevékenység.²³⁰ Kálvin ugyan teológiájából vezette le szociáletikáját, de a konkrét cselekvésben az adott társadalmi viszonyokra is figyelt. Kálvin szerint a szociálpolitika alapja a keresztyéni méltányosság, a felebaráti szeretet.

²²⁹ Pap Gábor: Az alkotmány eszme elemei a kálvini reformáció tanaiban, In.: <http://mek.oszk.hu/01300/01394/01394.htm>

²³⁰ Magyar Tudomány, Kálvin időszerűsége, Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin szociáletikája

Az állam feladata a szociális gondoskodás. Ebből kiindulva azt vezetem le Kálvin tanaiból, hogy az embernek (csak passzív) ellenálláshoz van joguk, ha az általuk választott vezetőik visszaélnének hatalmukkal. Kivételes helyzetben egy-egy már létező legfelső vezető csoport, intézmény lehet jogosult az ellenállásra.²³¹

A később kibontakozó szerződéses államelméletre hatást gyakorolt a genfi „egyházalkotmány”, ami valójában a város és Kálvin közötti szerződés eredménye, amelyet egy további szerződés, a gyülekezetben tartott szavazás erősített meg. Kálvint nem csak az egyházalkotmány elkészítésére, hanem a genfi Polgári Törvénykönyv megreformálására is felkérték. Az egyházi fegyelem és a benne foglalt szervezeti struktúrája később mintául szolgált több gyülekezetnek és az állami szervezet kialakításában is. Így a későbbi alkotmányfejlődésre is erős hatást gyakorolt.²³²

Amikor Kálvin időszerűségéről gondolkodunk, akkor nem azt kérdezzük, milyen hatása van napjainkban, hanem azt, hogy az általa megfogalmazott gondolatok ma is érvényesnek minősülnek.

Az európai gondolattörténeti múltban nem egyszer volt látható, hogy a hatás és érvényesség különállóan is létezhet. Kálvin munkássága nem pusztán járulékos elemei voltak az európai történelemnek, hanem éppen általuk vált a nyugati kultúra önmagává. Ilyen értelemben a közvetett hatás nyilván kitörölhetetlen.

Kálvintól éppen azt lehet mindenekelőtt megtanulni, hogy a keresztyén ember igényt tart arra, hogy létének egészét valamiként értelmezze, és ennek eredményét egységes egészben lássa. Az *Institutio* meghatározó kezdő mondatai erről szólnak: „Egész bölcsességünk, ...két részből áll: Isten s önmagunk ismeretéből. Egyébként, bár egymással sok kapocs fűzi őket össze, nem könnyű eldönteni, hogy melyik előzi meg és szüli magából a másikat.”²³³

A Kálvin-kutatások időszerűsége kimeríthetetlen. A dolgozatomban a teljes szellemi örökség egyre mélyebb és átfogóbb összefüggéseit próbáltam feltárni. Ezek megértése és értékelése teológiai, kortörténeti, politikai és jogi előismerteket feltétellez. Az általam megismert hiteles kálvini tanokat és ezek hatását vizsgáltam a mai modern társadalmi leképződések példáin

²³¹ Magyar Tudomány, Kálvin időszerűsége, Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin szociáletikája

²³² Szathmáry Béla: Kálvin a kortársunk?, nem publikált tanulmány

²³³ Köntös László: Kálvin aktualitása, nem publikált tanulmány

keresztül. A kálvini teológia főbb összefüggéseinek feltárásával és azok bemutatásával, a társadalmi viszonyok alakulására és a mai közéletre gyakorolt hatását kívántam bemutatni.

.....
Csevár Nóra

Irodalomjegyzék

A KDNP PM Tanulmányi Füzetek III: Szászfalvi László, tanulmány

A KDNP PM Tanulmányi Füzetek III: Szűcs Ferenc, tanulmány

Abraham Kuyper: Kálvinizmus és modernitás, Koinónia, Kolozsvár, 2001.

Ágoston István: A magyarországi puritanizmus gyökerei, Kálvin Kiadó, Budapest, 1997.

Alisten E. McGrath: Kálvin. A nyugati kultúra formálódása, Osiris Kiadó, Budapest, 1996.

Alister E. McGrath: Bevezetés a keresztény teológiába, Osiris Kiadó, Budapest, 1996.

Baja Mihály: Ki volt Kálvin János? (vers idézet)

Barbara Schenck-Georg Rieger: Kálvin János élete és teológiája röviden, ford. és szerk. dr. Békefy Lajos, Budapest, 2009.

Belga Hitvallás, szerk. Horváth Levente, Koinónia, Kolozsvár, 1998.

Benda Kálmán: A végvári harcok ideológiája, Történelmi Szemle, 1963/1.

Benke György: Kálvin társadalom etikája, Refm. Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1986.

Biblia – Ószövetség, Ámosz 5. könyve

Biblia – Ószövetség, Mikeás 7. könyve

Biblia – Ószövetség, Mózes 1. könyve

Biblia – Pál Rómaiakhoz írt levele 7. rész

Birkás Antal: Reformáció, államhatalom, politika, Luther Kiadó, Budapest, 2001.

Csohány János: Magyar protestáns egyháztörténet 1711-1849, Debrecen, 1994.

Csohány János: Vázlatok a reformáció és az ellenreformáció egyháztörténelméhez, Debrecen, 1994.

Dr. Békési Andor: Mi kálvinisták..., Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1990.

Dr. Birkás Antal: Phd értekezés 2008.

Dr. Christian Link: A kálvinizmus szellemisége, tanulmány

Dr. Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformatori és egyházszerzői munkássága, 1059-1564, Kálvin Kiadó, Budapest, 2009.

Dr. phd Békefy Lajos: Kálvin szellemében a korrupcióról, tanulmány

Eberhard Busch: A szegénység botrány – A luxus önzés, tanulmány

Eberhard Gresch: A hugenották története, hite és hatása, Kálvin János Kiadó, Budapest, 2008.

Emil Doumergue: Kálvin jelleme, Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség Kiadóvállalata, Budapest, 1922.

György Antal: Kálvinról mindenkinek, nem publikált tanulmány

Herber-Martos-Moss-Tisza: Történelem 1500-tól 1789-ig, Reáltanoda Alapítvány, 1995.

Jean Cadier: Kálvin, Egy ember isten igájában, Kálvin Kiadó, Budapest, 1994.

Joachim Staedtke: Kálvin János megismerés és formálódás, Vásárosnaményi Református Egyházközségért Alapítvány, Vásárosnamény, 2009.

Jogtörténeti Szemle 4/(2007) 1-7., Szűcs Ferenc: Kálvin felfogása a hatalomról és az államról

Jura 2005/1. Birkás Antal: A kálvinista dogmafelfogás és az alkotmányeszmé

Kálvin János Institutioja, Stichting Hulp oost Europa, Budapest, 1995.

Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere I. kötet, 1559, szerk. Dr. Antal Géza, Refm. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1909.

Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere II. kötet, 1559, szerk. Dr. Antal Géza, Refm. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910.

Kálvin János: A római levél magyarázat, Kálvin Kiadó, Budapest, 1992.

Kálvin János: Kommentár Pál apostol Thesszalonikabelieknek írt leveleihez, Aeternitas, 2003.

Kálvin János: Tanítás a keresztyén vallásra 1559, Kálvin Kiadó, Budapest, 1986.

Karl Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve, Osiris kézikönyvek, Budapest, 2001.

Király László: Kálvin, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968.

Kovács István: Magyar Alkotmányjog I., JATE Kiadó, Szeged, 1990.

Köntös László: Kálvin aktualitása, nem publikált tanulmány

Ladányi Sándor: A hollandiai neo-kálvinizmus („kuypernarizmus”) hatása a magyarországi református egyházban, KRE Idegennyelvi Lektorátusa, Egyetemi Jegyzet

M. Eugene Osterhaven: Az egyház hite. Történelmi fejlődés református szempontból. Kálvin Kiadó, Budapest, 1995.

Magyar gondolkodók 17. század, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979.

Magyar Tudomány 2010/2. Buzogány Dezső: Kálvin állam- és társadalomszemlélete

Magyar Tudomány, Kálvin időszerűsége, Fazakas Sándor (szerk.), Szathmáry Béla: Kálvin a kortársunk?

Magyar Tudomány: Kálvin időszerűsége, Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin szociáletikája

Márkus Mihály: Kálvin a polgári kormányzásról, nem publikált tanulmány

Martin Greschat: Martin Bucer, Egy reformátor és a kor, amelyben élt, Kálvin Kiadó, Budapest, 2011.

Martin H. Jung: Melanchton és kora, Kálvin Kiadó, Budapest, 2012.

Max Weber: A politikai és gazdasági viszonyok aktív és hatékony formálása, nem publikált tanulmány

Our Church: The reformed church in Hungary, Kálvin Kiadó, Budapest, 1997.

Owen Chadwick: A reformáció, Osiris Kiadó, Budapest, 1998.

Rácz István: Protestáns patronátus, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1997.

Ravasz László: Kis dogmatika, Refm. Zsinati Iroda Sajtóosztály, Budapest, 1990.

Révész Imre: Egyháztörténelem, I. könyv, Az őskereszténységtől az ellenreformációig, Dunamelléki Református Egyházkerület, Ráday Nyomda, 1993.

Révész Imre: Egyháztörténelem, I. könyv, Debrecen, 1933.

Sebestyén Jenő: A református etika, Iránytű Kiadó, Budapest-Gödöllő, 2000.

Szabó András: A rejtőzködő bibliafordító, Károlyi Gáspár, Kálvin Kiadó, Budapest, 2012.

Szántó György Tibor: Anglia története, Maecenas Könyvkiadó, 1992.

Szántó György Tibor: Anglikán reformáció, Angol forradalom, Európa Kiadó, Budapest, 2000.

Tőkéczy László: Kálvin hatása a magyarságra s a magyar politikára, nem publikált tanulmány

Török József: Egyetemes Egyháztörténelem II, Szent István Társulat, Apostoli Szentszék Kiadó, Budapest, 1999.

Ulrich Gäber: Huldrych Zwingli, Bevezetés életébe és munkásságába, Kálvin Kiadó, Budapest, 2008.

Válogatás Kálvin János műveiből, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993.

Vitári Zsolt: Svájc a 19. században, tanulmány

Wilhelm Niesel: Kálvin teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 1998.

Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003.

Wittman Tibor: Németalföld aranykora, Gondolat Kiadó, Budapest, 1996.

Internetes jegyzék

John Knox: a skót reformátor

http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID_cikk=48

Vitári Zsolt tanulmánya

http://nemettortenelem.tti.btk.pte.hu/files/tiny_mce/Publ/Vitari%20publ/Sv%C3%A1jc.pdf

A kálvinizmus szellemisége- Kálvinizmus és politika

http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID_cikk=15

Korrupció

http://www.regi.reformatus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=24097&catid=146:fokuszban&Itemid=572

Eberhard Busch: A szegénység botrány – A luxus önzés, tanulmány

http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID_cikk=13

Pap Gábor tanulmány:

<http://mek.oszk.hu/01300/01394/01394.htm>

Mellékletek

1. számú Melléklet

Kálvin János végrendelete

„Az Úrnak nevében Ámen. Én, Kálvin János, az Isten igéjének szolgája a genfi gyülekezetben, különféle nyavalyák által elnyomatva és leveretve lévén, látom, hogy az Úr Isten elhatározta, hogy engemet e világból kiszólít: elvégeztem tehát magamban, hogy végrendeletet teszek s utolsó akaratomat írásba foglaltatom, amint következik. Mindenekelőtt hálákat adok az Istennek, hogy ő, ki engemet teremtett és e világba állított, rajtam megkönyörülve, nemcsak a bálványimádás mélységes sötétségéből, melyben elmerülve valék, kiragadott, evangéliumának világosságára elvezérlett, az idvesség tudományában részesített, amire pedig igen méltatlan valók, s végetlen irgalma és jóvolta szerint nemcsak azon bűneimet és hibáimat tűrte kegyelmesen, melyekért megérdemlettem volna, hogy orcája elől elvessen és elűzzön; hanem még mindezek felett oly kegyelmes is volt irántam, hogy az ő evangéliuma igazságának hirdetésében és terjesztésében az én munkámat is használni méltóztatott.

Nyilvánítom és bizonyítom, hogy életemnek még hátralevő részét is ugyanazon hitben és vallásban akarom eltölteni, melyet nékem az ő evangéliumában kijelentett s nincs is idvességemnek más gyámola és menedéke, mint az ő ingyen kegyelméből való fiúvá fogadása; – ez az én idvességem egyedüli alapja, s lelkem teljességéből magamhoz ölelem Istennek azon irgalmát, melyet a Jézus Krisztus által irántam megmutatott, az ő halálának és szenvedésének érdemével eltörölvén az én bűneimet, hogy így azokért elég tétessék s emlékezetük elenyésszék. Azt is vallom és nyilvánítom, miszerint alázatosan kérem Istentől, hogy engem az egyetlenegy Megváltónak az emberi nemzet javáért kiomlott vérével akként megtisztítson, hogy én az ő ítélőszéke előtt magának a Megváltónak védelme alatt jelenhessek meg.

Nyilvánítom azt is, hogy én Istennek velem közlött kegyelme és jóvolta szerint szorgalmasan igyekeztem azon, hogy az ő igéjét mind egyházi beszédeimben, mind irataimban s magyarázataimban eredeti tisztaságában hirdesse, s a Szentírást híven magyarázzam. Vallom és nyilvánítom azt is, hogy én mindazon vitatkozásokban és tusákban, melyeket az evangélium ellenségei ellen ki kellett állanom, semmi gonosz mesterséget nem használtam, hanem az igazság védelmében őszinte nyílt lélekkel forgolódtam. De jaj nékem, mert az én indulatom és buzgalmam, ha ugyan az e nevezetre méltó, annyira csüggedt és lankatag volt, miszerint a tisztemben való hű eljárásra nézve számlálhatatlan hiányaim voltak, s ha az Isten végetlen

jóvolta segítségemre nem lett volna, minden törekvésem hiábavaló és sikertelen lett volna; sőt azt is elismerem, hogy ha ama kegyelem engem nem gyámolított volna, még Istentől adott lelki erőim is inkább bűnre és tétlenségre vezettek volna. Mindezeknél fogva vallom és nyilvánítom, hogy az én idvességemnek más alapja és reménye nincs, mint egyedül az, hogy az Isten, ki irgalmasságnak atyja, nékem, ki elismerem, hogy nyomorult bűnös vagyok, szerelmes atyám. Egyebekre nézve azt akarom, hogy ez élettől való eltávozásom után holttestem ezen város és gyülekezet gyakorlatban levő szokása szerint tétessék a földbe, a boldog feltámadás napjának eljöveteléig. Ami pedig azon csekély földi javakat illeti, melyeket az Isten nekem adott, s melyekről ezen végrendeletben rendelkezhetem, azokra nézve azt határozom, hogy az én általános örökösöm Kálvin Antal, kedves testvérem legyen; de csupán tisztesség okáért s ő maga elégedjék meg azon ezüst kehellyel, melyet egykor Varennes úrtól ajándékul kaptam; minden egyéb hagyományaimat pedig halála esetére az ő gyermekei között ossza szét. Sámuel és János fiainak nevezetesen adjon egyenként negyven tallért, Anna, Zsuzsánna és Dorottya leányainak ismét egyenként harminc tallért. Ami Dávidot illeti: néki az ő ifjúi könnyelműsége és zabolátlan élete miatt csak huszonöt tallért hagyok. Atyámról öröklött Isten által adott vagyonaimnak egész értéke, amennyire azt felvehettem, ideértve könyvtáramat, bútoraimat s minden egyebemet, csupán ennyire megyen. Hogyha valami felesleg találtatnék, osztassék el az testvérem fiai és leányai között; nem zárom ki még Dávidot sem, hogyha ő Isten kegyelméből jó útra tér. Ezek felett hagyok még a gimnáziumnak tíz tallért s ugyanannyit a szegény menekülteknek. Mindezeknek hűséges végrehajtását fivérem jó lelkére bízom, s őt nevezem ki, hogy Normand Lőrincsel együtt végrendeletemnek végrehajtója legyen, felhatalmazvan őket, hogy javaimról ünnepélyes formások nélkül látleletet készítsenek, minden vagyonomat adják el, s a bejövendő pénzből előadott végrendeletemet hajtsák végre, amint azt előadtam és diktáltam, április 25-én, 1564-ben.”

Kálvin János

„Miután én, fentnevezett jegyző ezen végrendeletet leírtam, Kálvin úr ezt az ő szokott aláírásával tüstént megerősítette. Következő napon, mely április 26-a vala, ismét magához hívatott tiszteletes Kálvin úr engemet, s velem együtt Béza Tódort s ezen gyülekezet más lelkipásztorait, s mindezek előtt kinyilatkoztatta, hogy ezen végrendeletet azon módon, amint ez fentebb leírva van, ő maga diktálta, egyszersmind pedig kívánta, hogy az e végre ide hívottak és jelenlevők előtt azt hangosan és érthetően olvassam fel; amit meg is tettem, s ezután ő nyíltan kijelentette, hogy ebben áll az ő végakarata, melynek éppen fenntartását kívánja, s ennek bizonyására a jelenlevőket is kéri, hogy ezen végrendeletnek sajátkezűleg írjanak alá, amit azok tüstént meg is tettek a fentnevezett évben és hónapban, Genfben a kanonokokról nevezett utcában, magának a végrendeletet tevőnek lakhelyén. Ennek hitelére s bizonyására írtam le e végrendeletet, és saját kezem aláírásával s tanácsunk szokott pecsétjével megerősítettem azt.”²³⁴

Chenelat Péter

²³⁴ http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID_cikk=58

2. számú Melléklet

Áprily Lajos: Kálvin, 1535

Ott ül a tornyos, vén Basileában,
fiatalon, a zord idők fokán.
Helvét magasság ég a messzeségben
s a kor viharsugára homlokán.

Páris felől piros máglyák lobognak,
jajgatva sír egy messzi, tompa kar.
Ádám esendő, átkozott fajában
lázas a bűn és zúg a zűrzavar.

Vergődve látja lázmeleg szemével,
igazság annyi hőse hogy zuhan.
S kitör a jajszó nyugtalan szívéből:
Meddig a próba, meddig még, Uram?

A vörös Münster várja már Erasmust,
az ősz, ki hullva is világtudás.
De Pál apostol óriás alakja
fölébe nő, mint égő látomás.

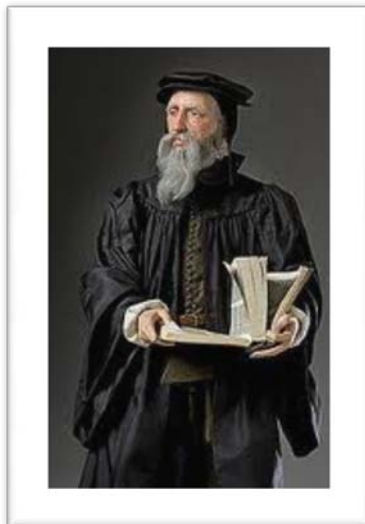
S feleletül mögötte felmagaslik
a véres testű embernek-fia:
fény hull sebéből és a fény zenéje:
Egyedül Istené a glória.

S két szót kiált a bibliás magasság,
hogy megkondul belé a végtelen:
Eleve-elrendeltetés az egyik,
s megváltó arcú társa: kegyelem.

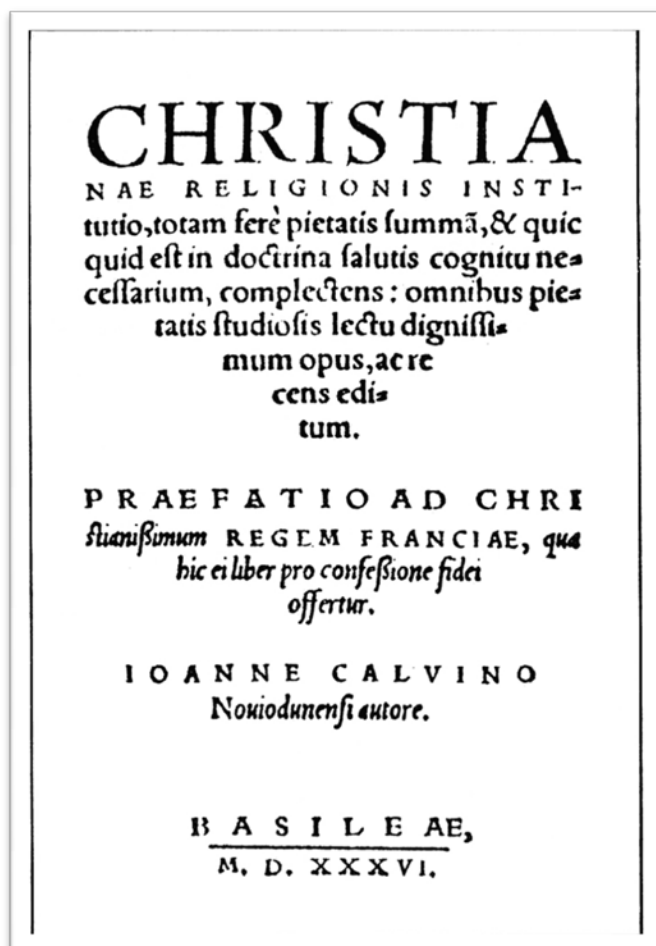
S megered tolla lázas éjszakákon,
és növekedve ír és írva nő.
Amit leír, a századokba csendül,
sors lesz belőle, szellem és erő.

Acélos új rend, győzelmes tanítás,
világformáló s mégis ősi szó.
S teremtvé hull a szomjazó szívekbe:
Igaz tudomány. Institutio

K É P G A L É R I A

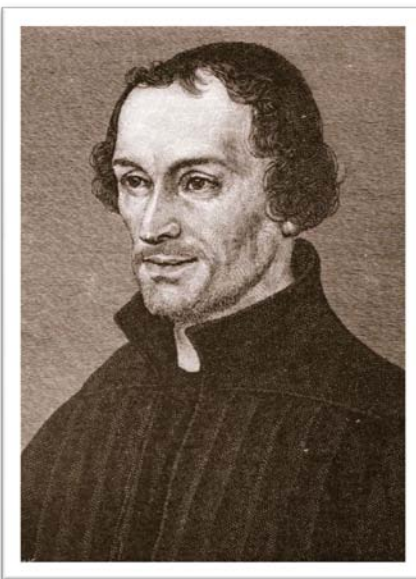
Kálvin János

Institutio 1536-os kiadásban

Kálvin és Idelette

Philipp Melanchton

William Farel

Martin Bucer

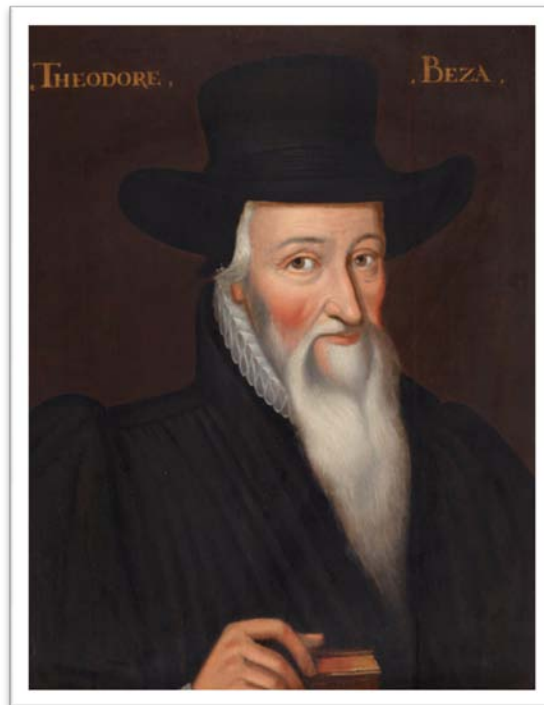
Martin Bucer réz emléktábla

Ulrich Zwingli

Henrich Bullinger

Theodore Beza

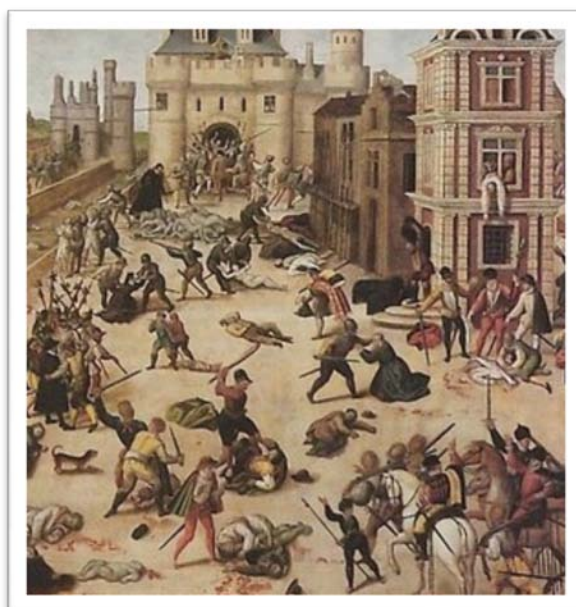
John Knox

Groen van Prinsterer

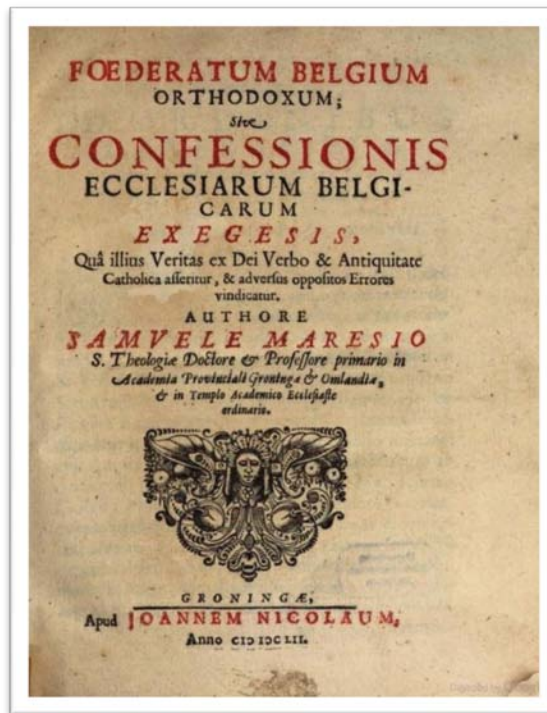
Abraham Kuyper

Szent Bertalan-éji vérengzés

Hugenotta kereszt

Confessio Belgica (Belga Hitvallás)

VIII. Henrik

Boleyn Anna

I. Erzsébet

Méliusz Juhász Péter

Vizsolyi Szentírás magyarul

Kálvin pecsétje

Kálvin János sírhelye